

Adatok a mezősegi magyar hímzés történetéhez

3.

Szépkenyerűszentmárton, Vice és Pujon hímzései

A következőkben a gyűjtemény szolnokdobokamegyei hímzéseit ismertetjük¹; hozzávesszük azokat az érdekesebb darabokat is, amelyek az EME 1942. évi dési vándorgyűlése alkalmával rendezett néprajzi kiállítás anyagából fényképeztettek le.

Elsőben az e megyéből való, számban legtekintélyesebb csoportot, a Szépkenyerűszentmárton-ról való hímzéseket mutatjuk be. Az, hogy e gazdag és mintázatban változatos sorozatban számbeli többségben vannak a kötött technikájú minták, nem csak véletlennek tulajdonítható. Egyikünk helyszíni tapasztalatai szerint 1936-ban elenyészően csekély számú arányúak voltak a szabadrajzú minták a sokkal gyakoribb kötött technikájúak mellett.² A keresztöltéses, illetőleg szálánvarrottas technikát Szépkenyerűszentmártonban „sinoröltés“-ek, vagy „brinel“-nek (rumén kölcsönszó!) nevezik a magyar asszonyok. Mind e kötött technikájú, mind pedig a szabadrajzú mustrák között megvannak a Mezőségre jellemző, típusos minták.

Az 1. kép mintája az Erdélyben máshelyütt is kedvelt, s a Mezőségen sűrűn előforduló részarányos, átlós díszítmény ismétlődéséből adódott. Feltűnő itt az egyébként szinte elmaradhatatlan térkitöltő elemek teljes hiánya, valamint az is, hogy a közép minta és az ezt a mesterkétől elválasztó zegzúg-vonal között milyen nagy a hímzetlenül hagyott tér. A hímző művészi érzékét dicséri a tömött felületek és a vékony vonalak kellemes váltakoztatása. Mint mezősegi jellegzetességre, már több ízben rámutattunk a mesterke-csík díszítőelemeinek a közép mintához való hasonlítására. E munkán is ugyane folyamat szép, immár befejezett példáját láthatjuk. A mesterkeminta díszítményei teljesen azonosakká váltak a közép mintáéval, mindazonáltal nem olvadtak abba bele s tőle elrendezés tekintetében épp oly függetlenek maradtak, mint ahogy az a középtől elütő

¹ A vándorgyűlési kiállítás anyagának bemutatása különösen azért látszik indokoltnak, mert ez a kiállítási anyag újból visszakerült a tulajdonosokhoz, s így nemcsak a további vizsgálat számára hozzáférhetetlen, hanem hihetőleg előbb-utóbb el is pusztul. Mind az itt ismertetett gyűjteményben lévő, mind pedig a kiállítás anyagából fényképezetett szóki hímzésekkel csak később szándékozunk foglalkozni, mert az idevaló hímzések legnagyobb részükben külön típust képviselnek. — A képek aláírásában a községnevek után álló SzD betű Szolnok-Doboka megye nevének rövidítése.

² Itt érdemesnek tartjuk megjegyezni, hogy egyikünk helyszíni tapasztalatai szerint az id. munkánk 68. ábráján bemutatott szabadrajzú hímzés Szépkenyerűszentmártonból is ismeretes. Már ott feltűnőnek mondtuk, hogy a Néprajzi Múzeum gyűjteményében egy ilyen jellegzetes hímzés Székelykocsárdról valónak van leltározva. Valószínűnek látszik, hogy ez is téves leltározás.

mintájú mesterkéknél szokásos. A derékaljvég hossza 100, szélessége 22.5 cm; ebből a közép minta szélessége 13, egy-egy mesterkecsíkra pedig 4.6 cm esik. A hímzést piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrattal) dolgozták.

A sűrűn varrt felületek és vékony vonalak közötti helyes, arányos megoszlás, a tömött foltként kezelt virágok és a levegős, könnyed hajlású száruk, indák váltakozása még inkább jellemzi a 2. kép különleges mintáját. A szokatlan minta érdekessége, hogy nemcsak hosszanti irányban folytatható a végtelenségig, mint ismétlődő díszítményekből összetevődött társai, hanem szélességben is. A néző csak figyelmesebb szemlélődés után veszi ki a mintának az egész felületet betöltő, mértanias szerkezet-hálóját, mely azonban itt nem elválasztó vonal, hanem szervesen összefügg magával a mintázattal. A kisebb díszítőelemek ezúttal is térkitöltő szerepűek, de egyben szervesen hozzá is tartoznak a mustrához, mely sohasem válik zsúfolttá. Ezidőszerint nem tudunk rámutatni e hímzés mintabeli rokonnaira. Lehetséges azonban, hogy felsőbb társadalmi osztályok munkáinak hatását kell benne látnunk. Mesterkenékülisége jellemzően mezősegi. E kék pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrattal) készült derékaljvég-hímzés hossza 101, szélessége 22 cm. Az oldalak összevarrása igen szép tűzött csipkével készült. A hímzés Kiráj Mátyi vicei származású asszony kb. 50 évvel ezelőtt készült munkája. Itt tehát tulajdonképpen vicei hímzésről van szó.

Mértanias elrendezésű és mintázatú a 3. képen látható munka; ennek mesterkéje már szervesen egybeolvadt a közép mintával. Ez a fejlődés olyan módon mehetett végbe, hogy a szélső, térkitöltő négyzeteket tükröképszerűen megismételték, s a mesterke jellemző virágbokrait ezek közé helyezve, a közép minta tengelyéhez igazították. Érdekes példa ez a munka arra, hogy a mesterke — anélkül, hogy mintázatában megváltoznék és a közép mintához igazodnék — tisztára az elrendeződés következtében szervesen beleolvadhat a közép mintába. Ez az egybeolvadás még az esetben is létrejöhét, ha — mint itt is — a mesterkét elválasztó csik, kissé megokolatlanul, továbbra is megmarad. Az egész munka levegős, világos rajzú, elemei határozottak, s a tömöttebb és ritkább mintaelemek váltakozására itt is ügyelt a hímző. Mérete 62×19 cm, piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrattal) hímzett.

A 4. kép mintájára a középtengelyes elrendezés-jellemző, valamint a mesterke hiánya is. Mindkét sajátosság helyi jellegű. A középtengelyes elrendezés kialakulása, de még teljesen be nem fejeződött volta is, jól szemlélhető, s ugyancsak világosan látszik a valamikori mesterke virágainak a közép mintába való olvadása. A minta szerkezete mértanias ugyan, de az elemek maguk, — a középső négyzet kivételével — növényiek. Érdekesekek az ismétlődő mintarészek közötti kehelyvirágok, melyek eredetileg bizonyára a térkitöltés célját szolgálták. A piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrattal) hímzett párnavég mérete 68×19 cm. A munka Kocsis Jánosné Harangozó Birinek kb. 55 éve készült munkája.

Szerkezetben rokona e mintának a 5. képen látható hímzése. A középtengely itt végérvényesen kialakult, s átszeli a négyzeteket, amelyeknek — feltehetően — a minta valamely korábbi változatában csak kisebb,

térkitöltő szerep juthatott. Ezt látjuk Erdély más vidékéről származó, ismétlődő virágbokrokkal díszített hímzésein. Itt a térkitöltőt négyzeteken kívül még apró, a mintához nem tartozó díszítőelemek is ékelődnek az ismétlődő virágbokrok közé. A középtengely két oldala mentén végighúzódo virágbokrok sorával már nemcsak a Mezőségen találkozzunk³, hanem egy feltűnően hasonló mustrával a felsőmarosmenti hímzések között is.⁴ A mesterke a hímzésen már teljesen elmaradt. A piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrattal) készült munka mérete 60×31 cm, a gyűjtő feljegyzése szerint Kocsis Sándorné Harangozó Irma kb. 25 évvel ezelőtt varrta.

Mind elrendezés, mind szerkezet tekintetében nagyon közel áll ehhez a munkához a 6. kép mintája. Itt is virágbokrok nőnek ki a középtengely két oldalából. Művészi szempontból nézve, e minta azért tökéletesebb az előbbinél, mert idegen térkitöltő elemek nélkül oldja meg a felület hiánytalan és arányos betöltésének feladatát. A levegős, jól elosztott elemek áttetsző rajza részben annak is tulajdonítható, hogy a virágoknak csupán a körvonalát hímezték ki. A mesterke itt is hiányzik, s jellemző, hogy az a zegzúgvonalas sáv, amely más mezősi hímzésen a mesterkét elválasztja a középmentától, itt a középtengely helyére került. A munka piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrattal) hímzett; mérete 64×18.5 cm.

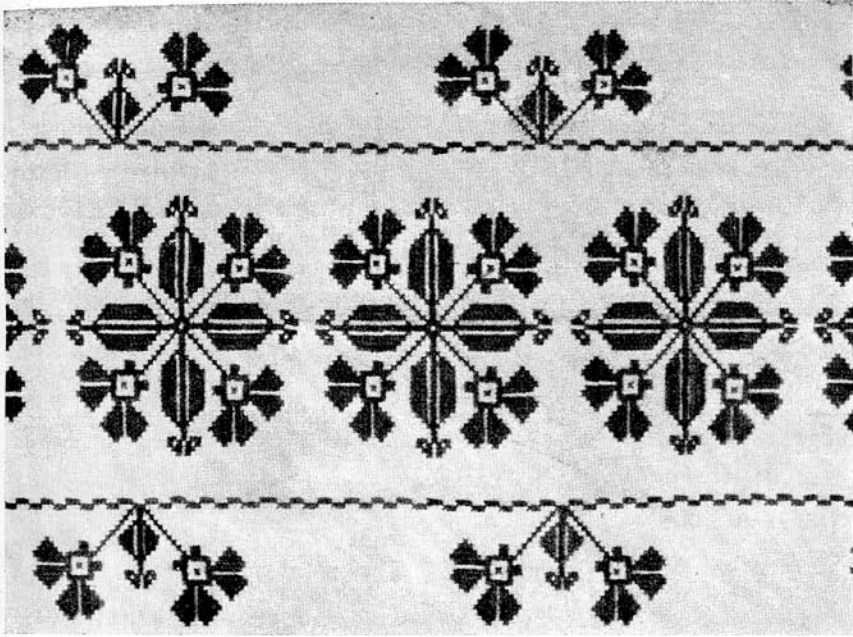
Két aprólékos kidolgozású, mértánias elrendezésű mintát látunk a 7. és 8. képen. Egyes díszítőelemek itt már mindkettőn növényi formákká alakultak. A felső kép mintáján világosan látszik a középtengelyes elrendezés felé való törekvés. Érdekes a még teljesen különálló, független mesterkének mintabeli hasonulása a középsík egyik díszítményéhez. Ugyanezt a mozzanatot figyelhetjük meg egyébként az alsó mintán is, ahol a mesterke virágbokrai a középmentában szintén szerepelnek. Az ismétlődő díszítmény különben a kedvelt átlós mustra egy gazdag, jól tagolt, s amellet aprólékos és finoman részletező változata. Mindkét hímzésen zegzúgvonalas csik választja el a mesterkét a középmentától. A két hímzés arányai is eléggé hasonlóak: mindkettő 60 cm hosszú, a felsőnek szélessége 16.5 cm, amiből 4—4 cm esik a mesterkére, az alsóé 18.5 cm, s egy-egy mesterkecsík 2.5 cm széles. Mindkettő piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrattal) hímzett.

Mértánias beosztású és részben ilyen mintázatú a 9. és 10. képen bemutatott két hímzés is. A felső képen láthatónak hossza 62.5, szélessége 21 cm; ebből egy-egy mesterkecsík 2.5 cm-nyi, az alsó minta 66 cm hosszú, 19 cm széles, mesterkéje pedig 2—2 cm-nyi. Mindkettő keresztöltéssel (szálánvarrattal) hímzett. A 9. sz. mintán feltűnő a csillagok közé helyezett virágok sommás, elnagyolt kezelése, a részletezés hiánya, s a mesterke füzérindája. Ilyen szegélyfüzért a Néprajzi Múzeum egy pujoni lepedőszéléről ismerünk.⁵ A 10. kép mintája az Erdélyszerte kedvelt, különösen a Székelyföldön gyakori háló-mustrának igen aprólékos és finom változata. Stí-

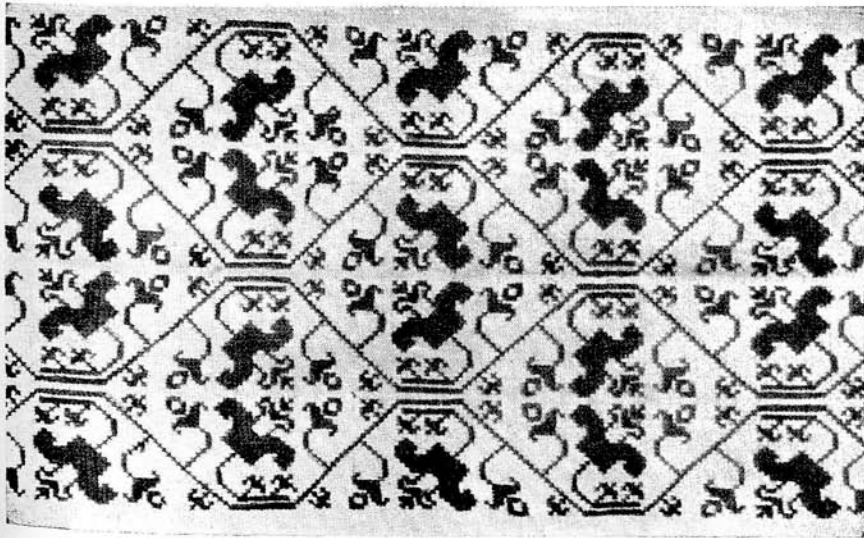
³ Vö. a 2. rész 2. és 29. képével.

⁴ Közöltük id. munkák 90. ábrájaként (A Néprajzi Múzeum Értesítője XXXIII, 30 és kny. 30.)

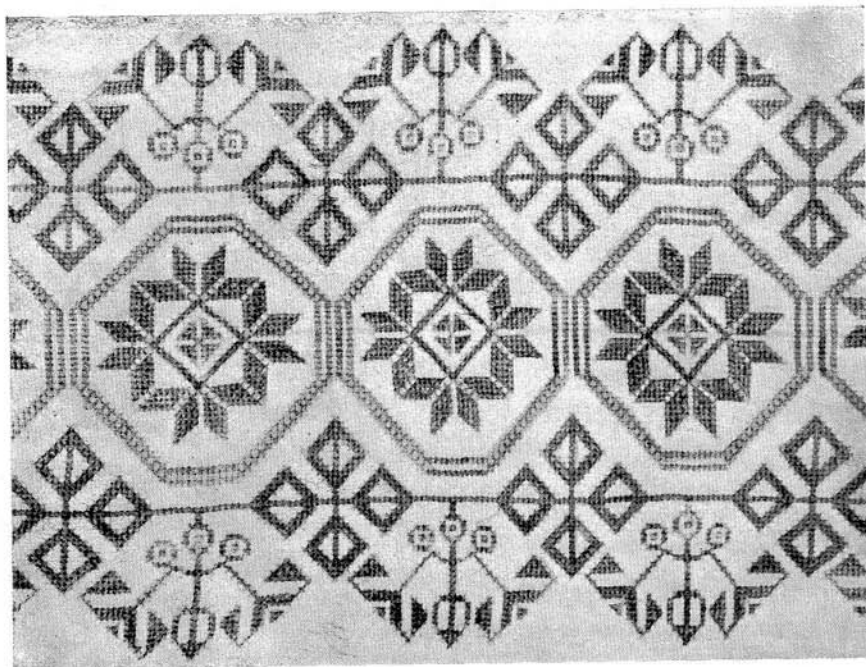
⁵ Uo. 41. ábra.

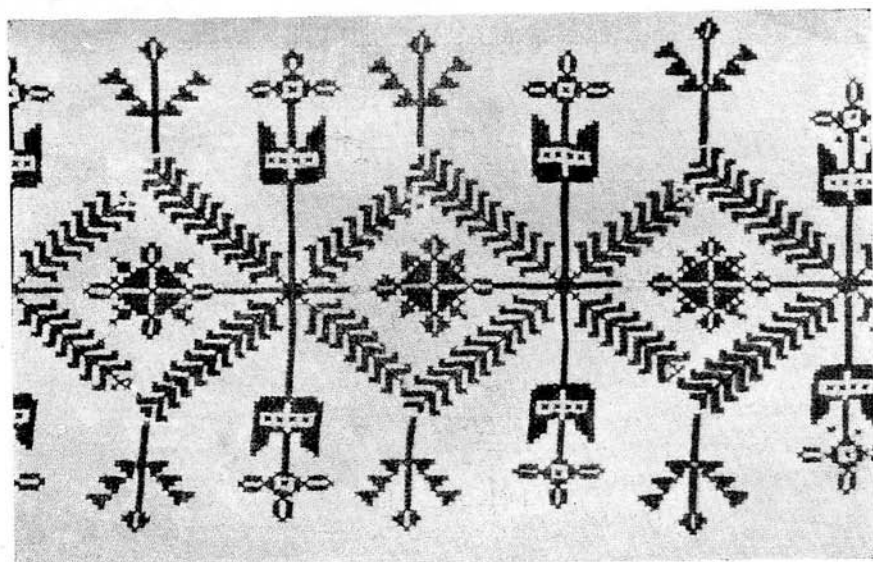
1. Derekaljvég hímzés (Szépkényerűszentmárton, SzD.) [34].

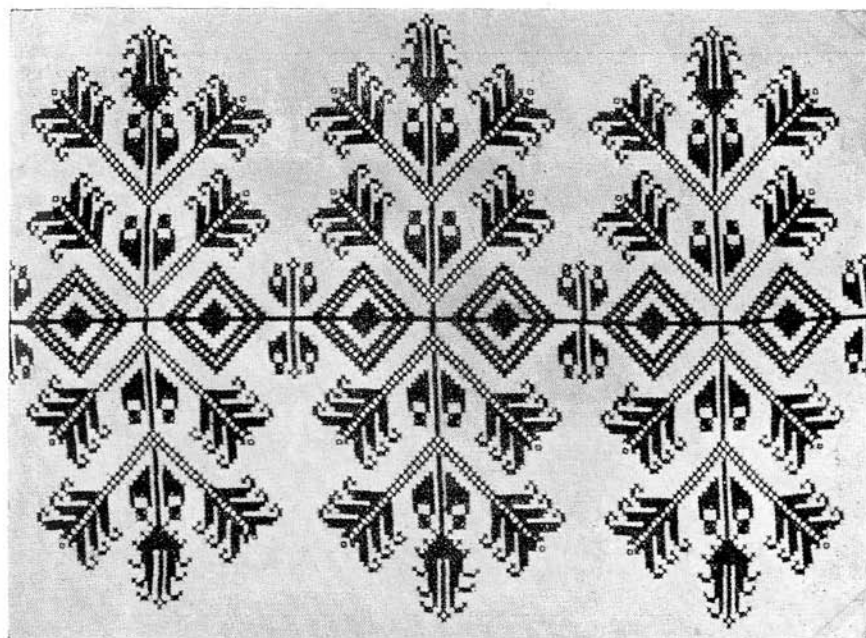
2. Derekaljvég-hímzés (Szépkényerűszentmárton, SzD.) [2].

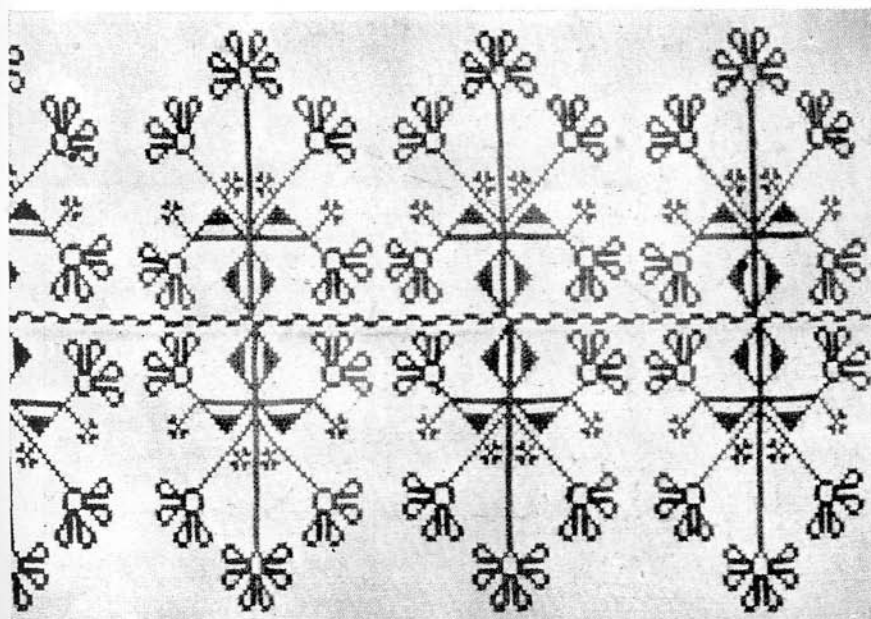
3. Párnavég-hímzés (Szépkényerűszentmárton, SzD.) [50].

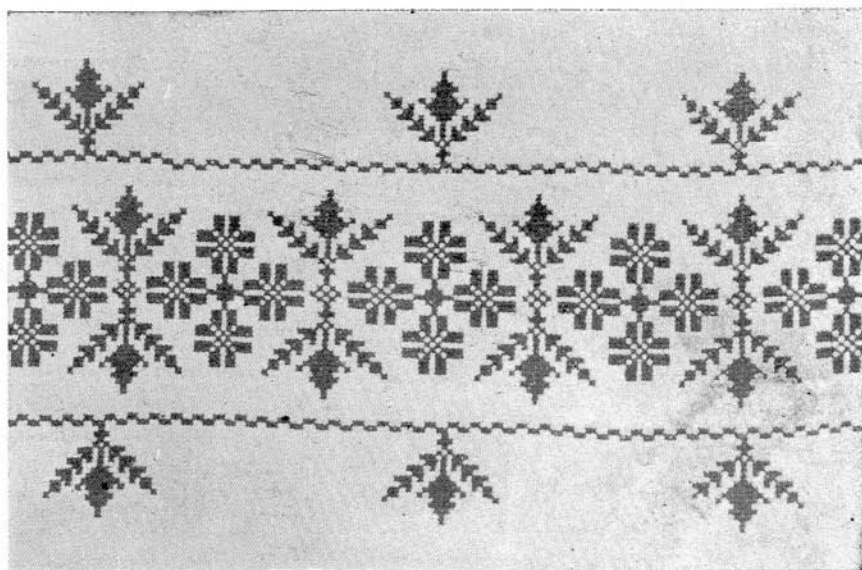
4. Párnavég-hímzés (Szépkényerűszentmárton, SzD.) [59].

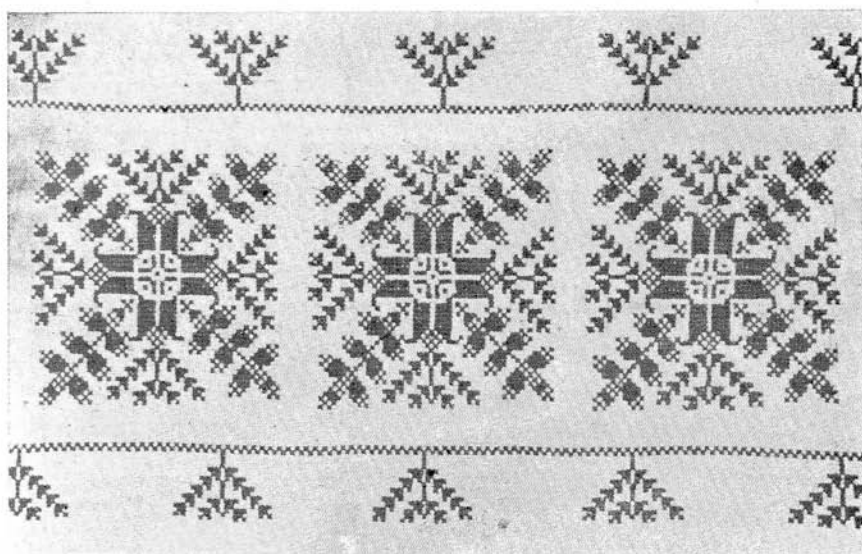
5. Párnavég-hímzés (Szépkényerűszentmárton, SzD.) [56].

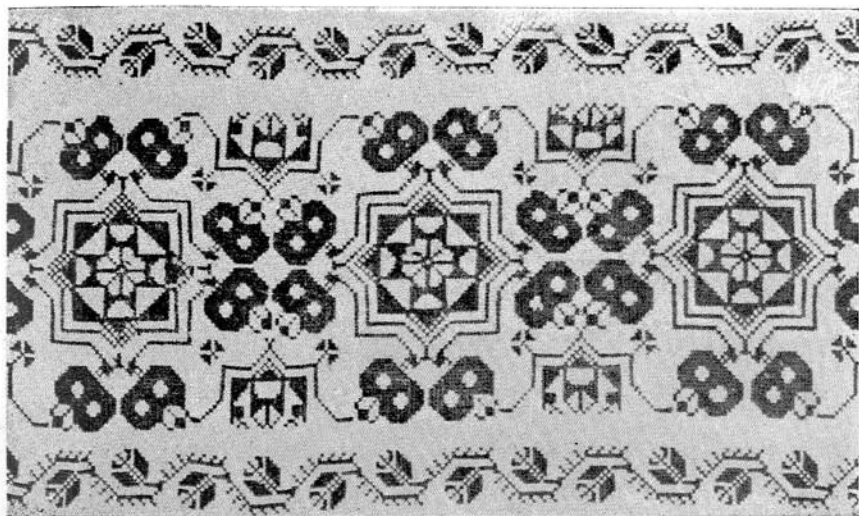
6. Párnavég-hímzés (Szépkényerűszentmárton, SzD.) [10].

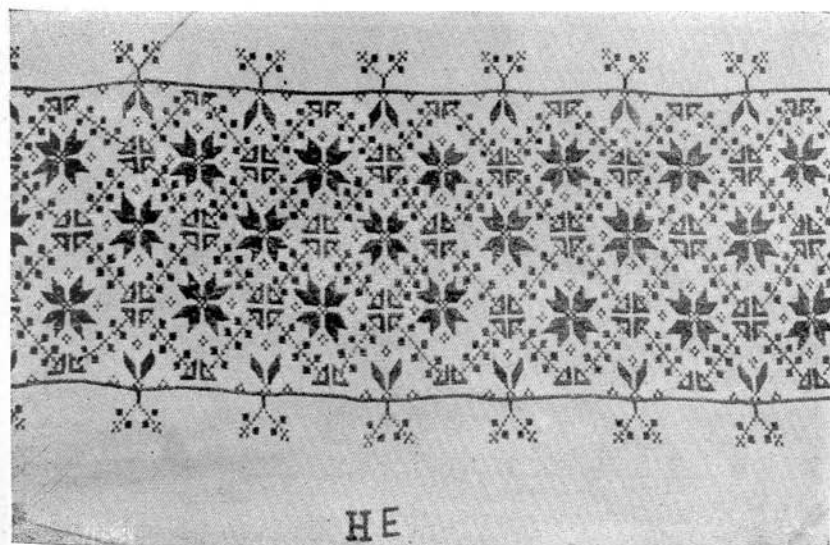
7. Párnavég-hímzés (Szépkényerűszentmáron, SzD.) [Dv.].

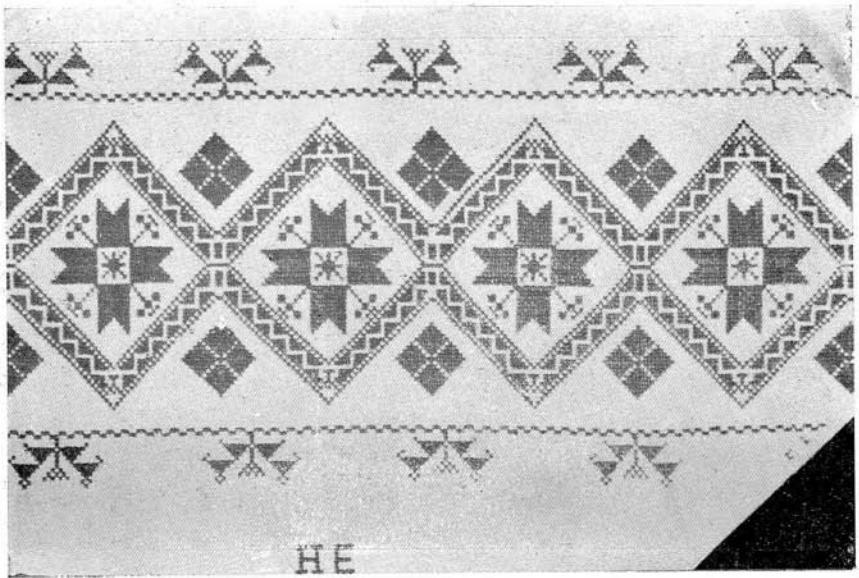
8. Párnavég-hímzés (Szépkényerűszentmárton, SzD.) [Dv.].

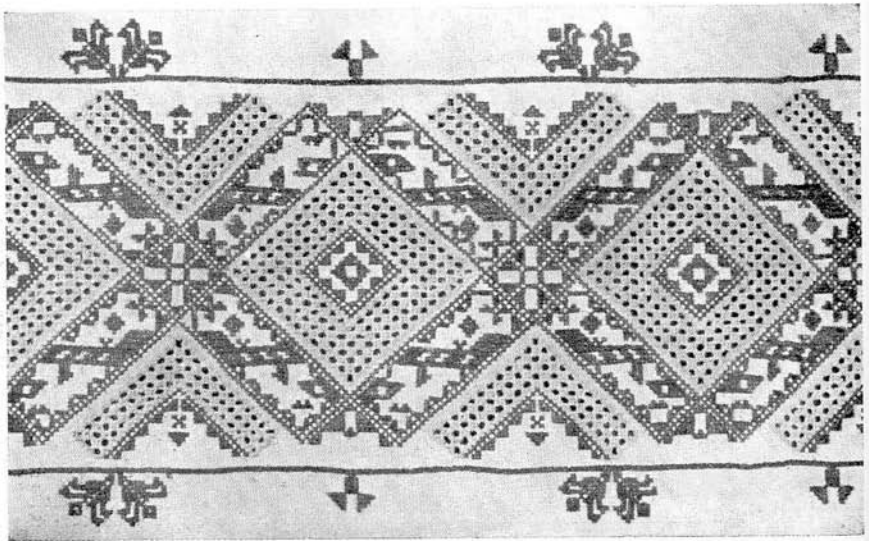
9. Párnavég-hímzés (Szépkényerűszentmárton, SzD.) [Dv.].

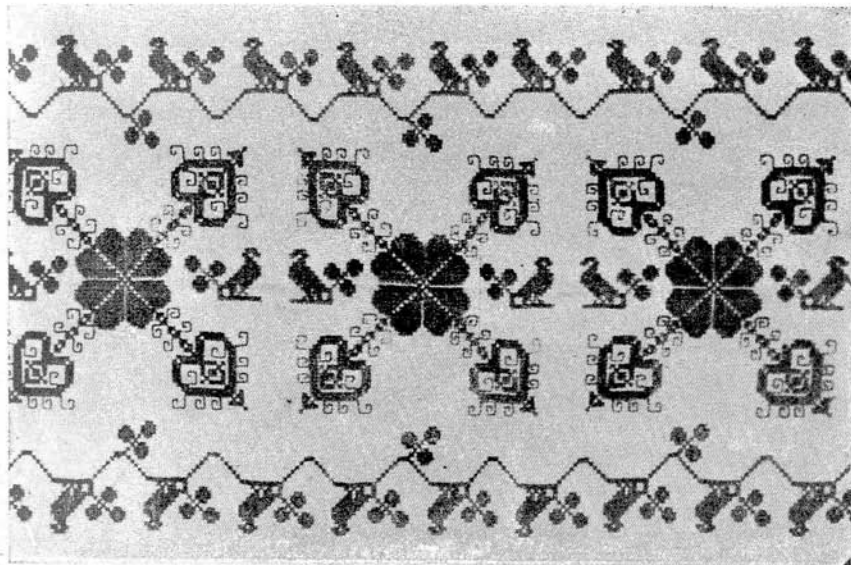
10. Párnavég-hímzés (Szépkényerűszentmárton, SzD.) [Dv.].

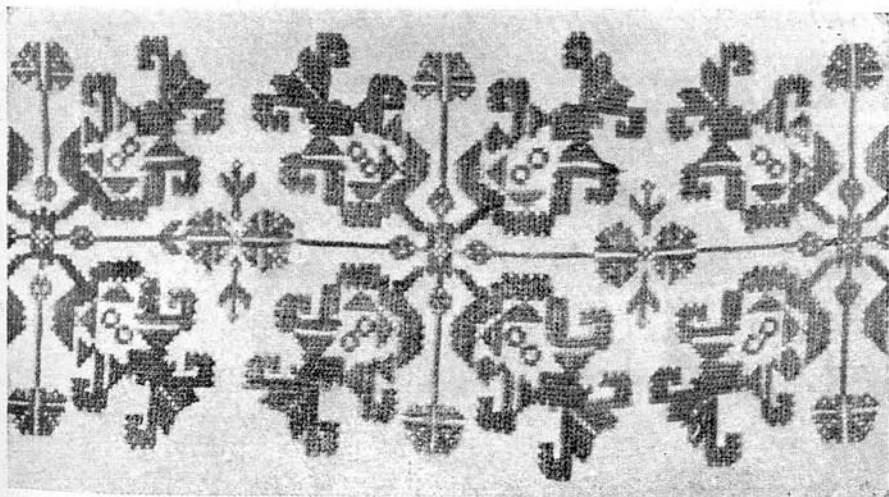
11. Párnavég-hímzés (Szépkényerüszentmárton, SzD.) [Dv.].

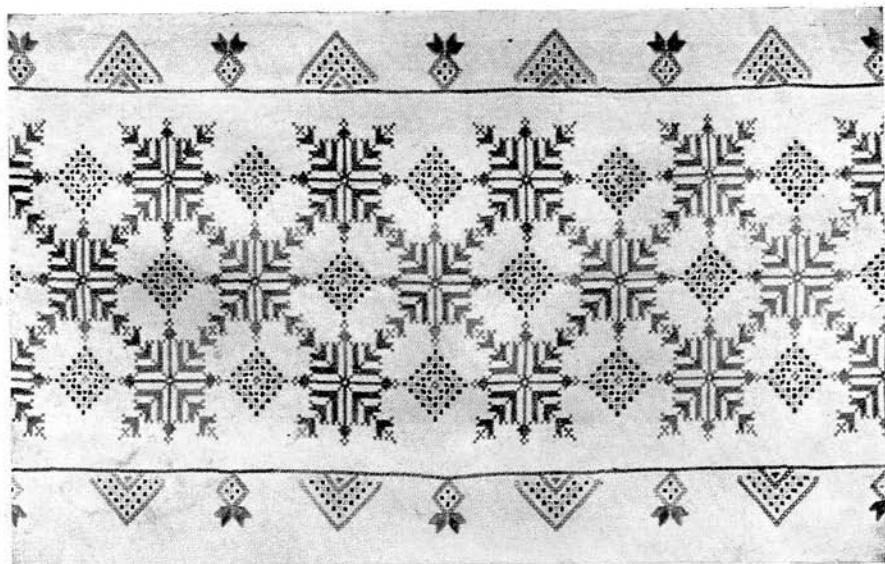
12. Párnavég-hímzés (Szépkényerüszentmárton, SzD.) [13].

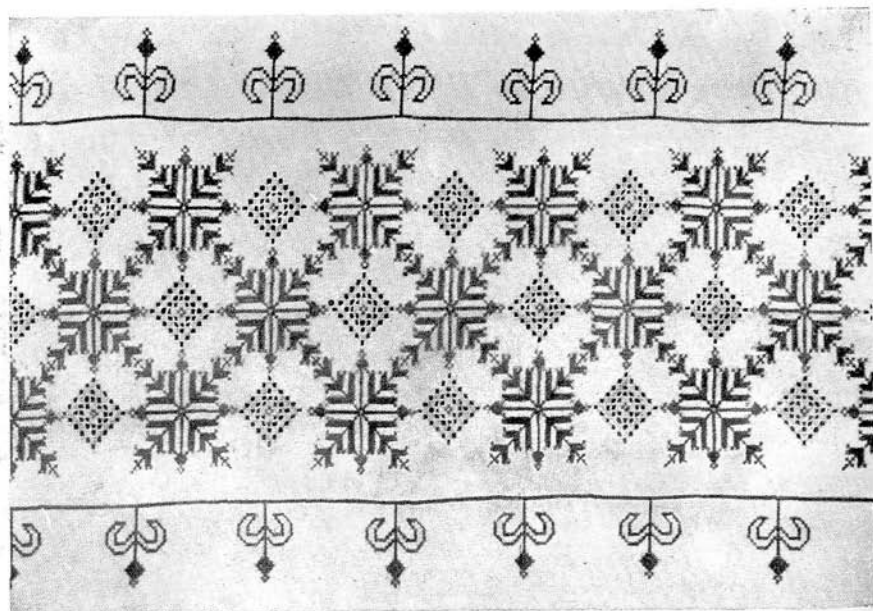
13. Párnavég-hímzés (Szépkényerűszentmárton, SzD.) [Dv.]

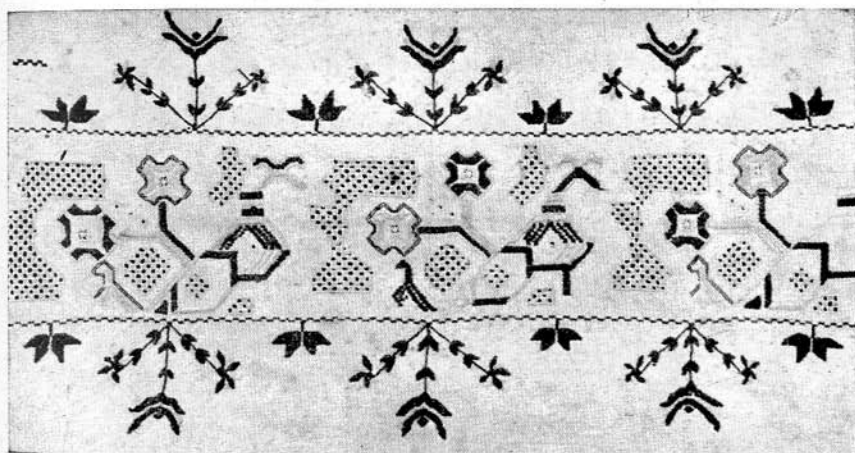
14. Derekaljvég-hímzés (Szépkényerűszentmárton, SzD.) [20].

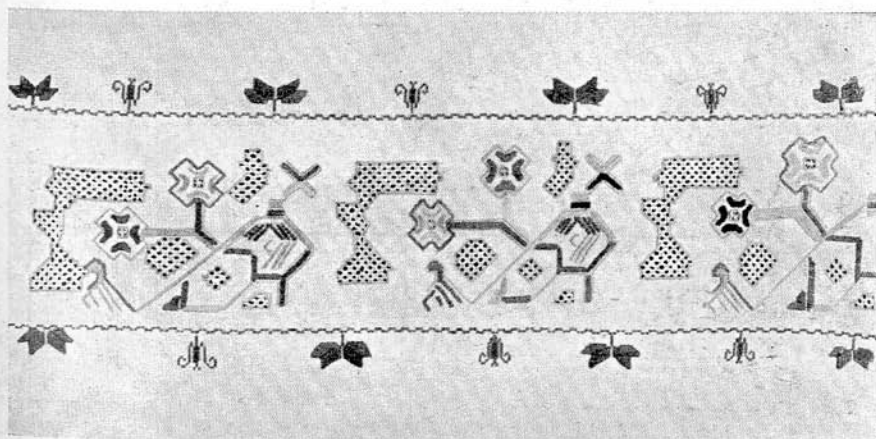
15. Párnavég-hímzés (Szépkényerűszentmárton, SzD.) [11].

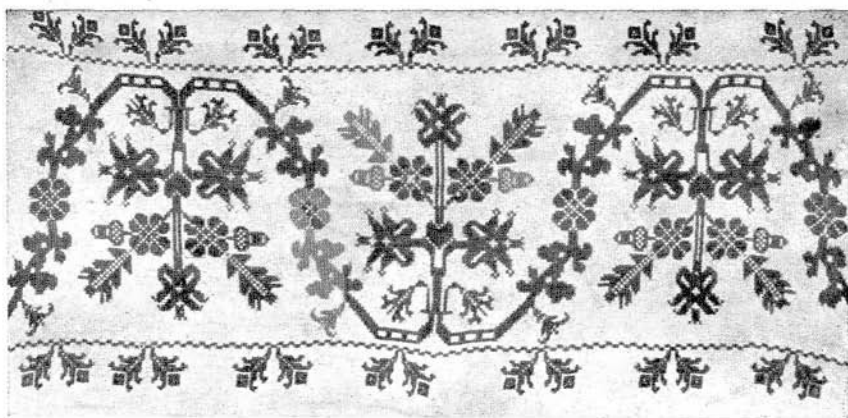
16. Párnavég-hímzés (Szépkényerűszentmárton, SzD.) [18].

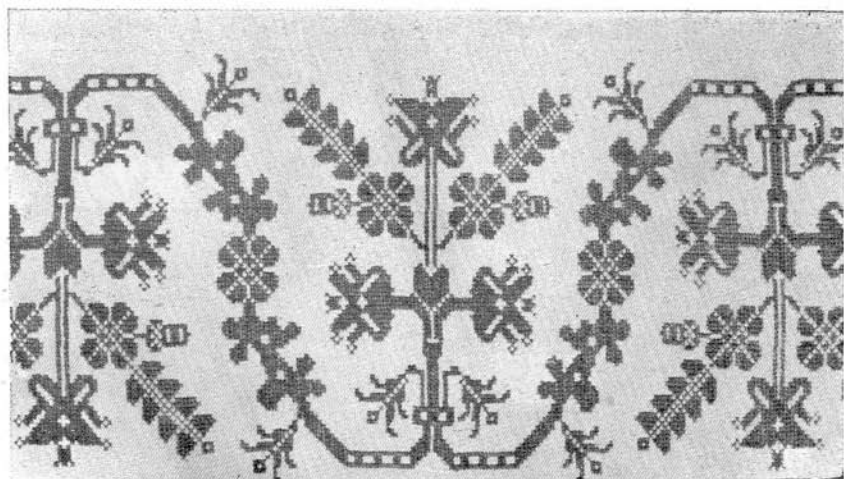
17. Párnavég-hímzés (Szépkényerűszentmárton, SzD.) [28].

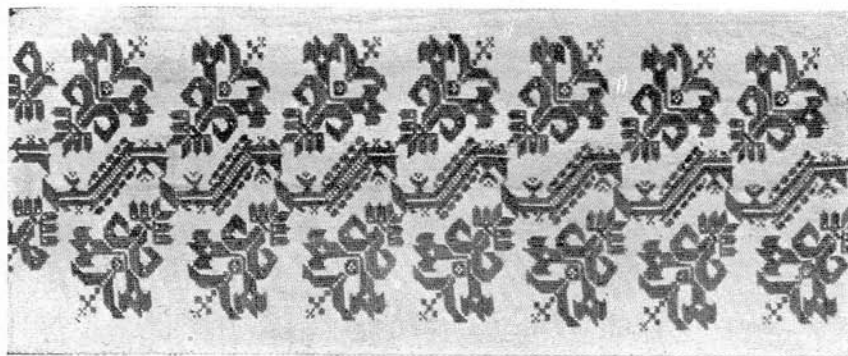
18. Párnavég-hímzés (Szépkényerűszentmárton, SzD.) [46].

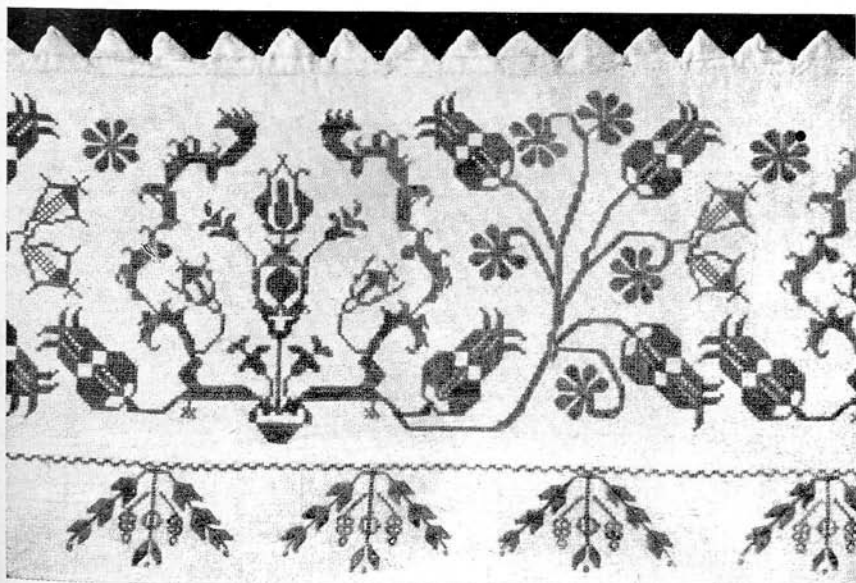
19. Párnavég-hímzés (Szépkényerűszentmárton, SzD.) [237].

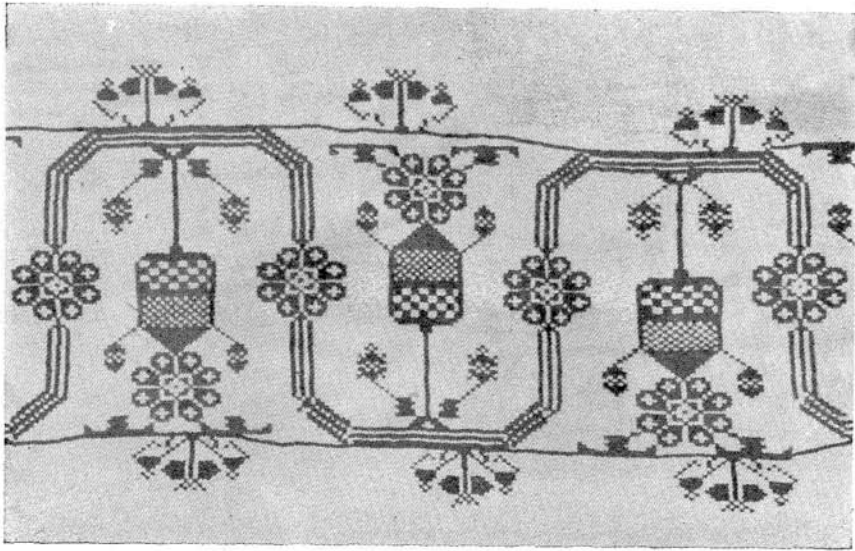
20. Párnavég-hímzés (Szépkényerűszentmárton, SzD.) [Dv.].

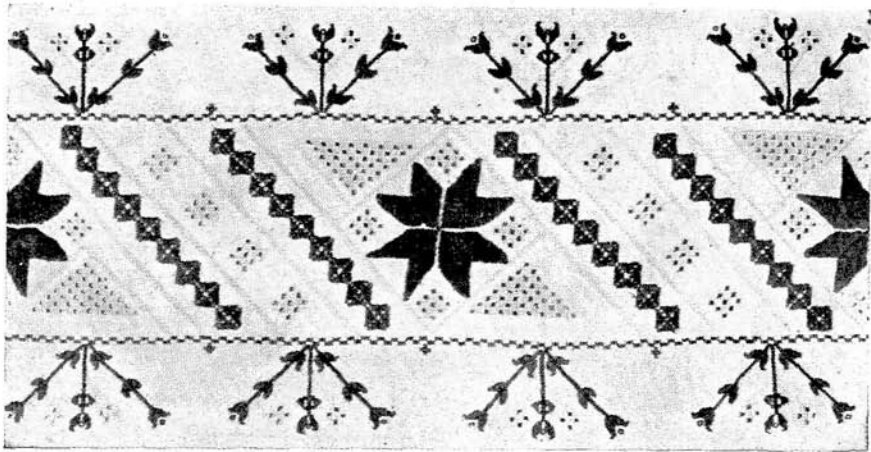
21. Párnavég-hímzés (Szépkényerűszenmárton, SzD.) [29].

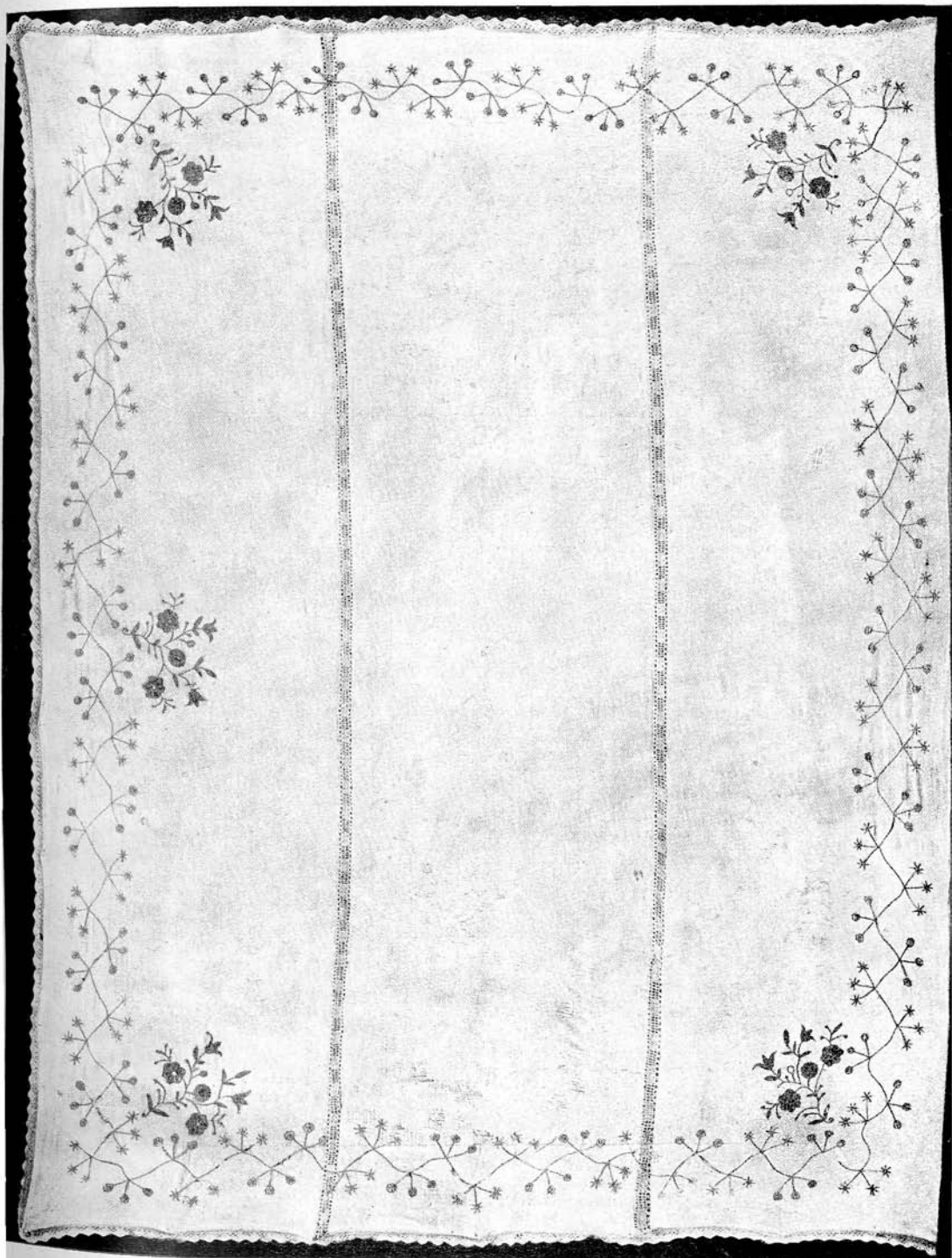
22. Lepedőszél-hímzés (Szépkényerűszenmárton, SzD.) [53].

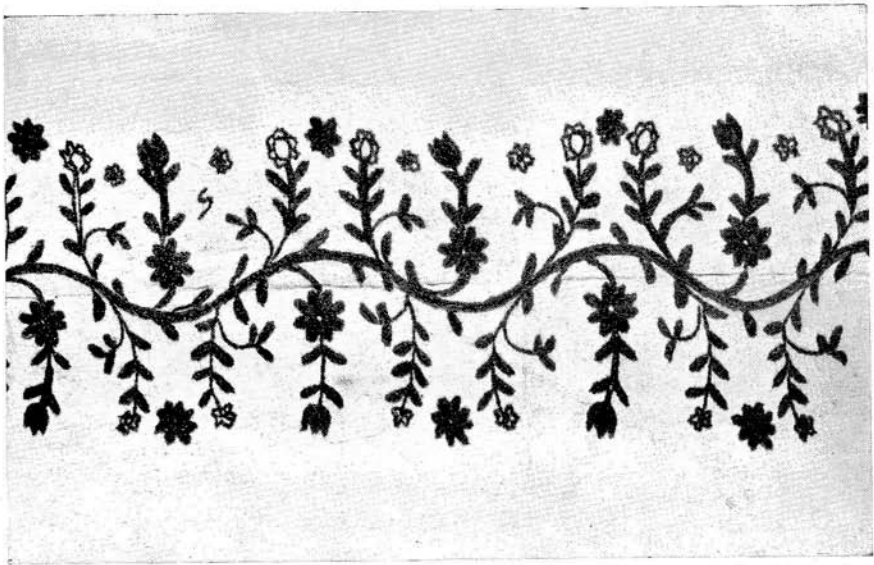
23. Lepedőszél-hímzés (Szépkényerűszentmárton, SzD.) [Dv.].

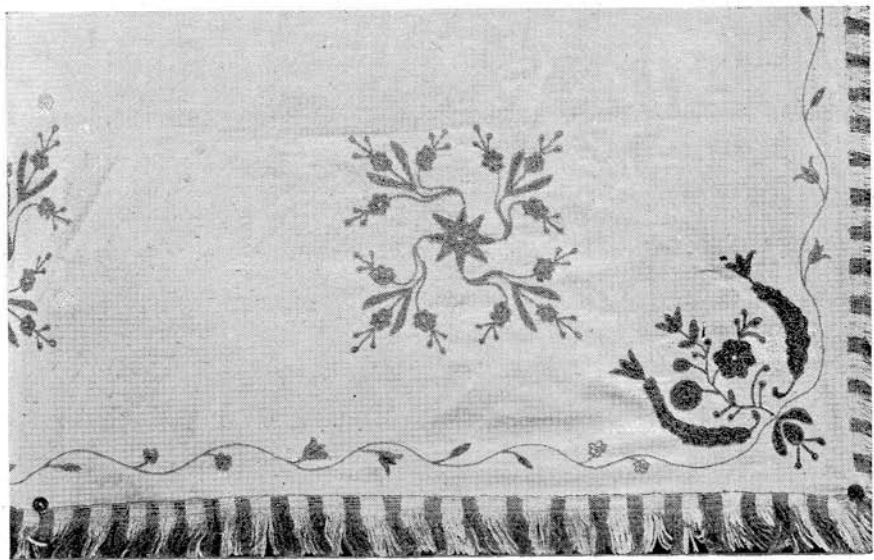
24. Lepedőszél-hímzés (Szépkényerűszentmárton, SzD.) [22].

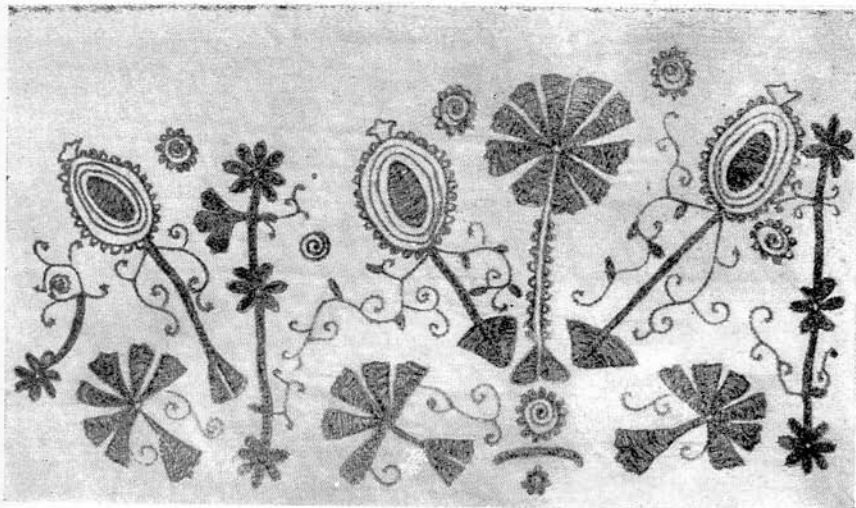
25. Hímzett ágyterítő (?) (Szépkényerűszentmárton, SzD.) [49].

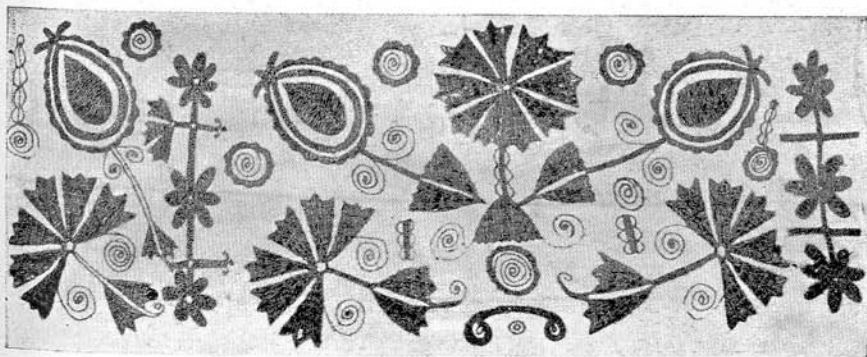
26. Párnavég-hímzés (Szépkényerűszentmárton, SzD.)
[Lajtha László dr. (Bpest.) tulajdonában]

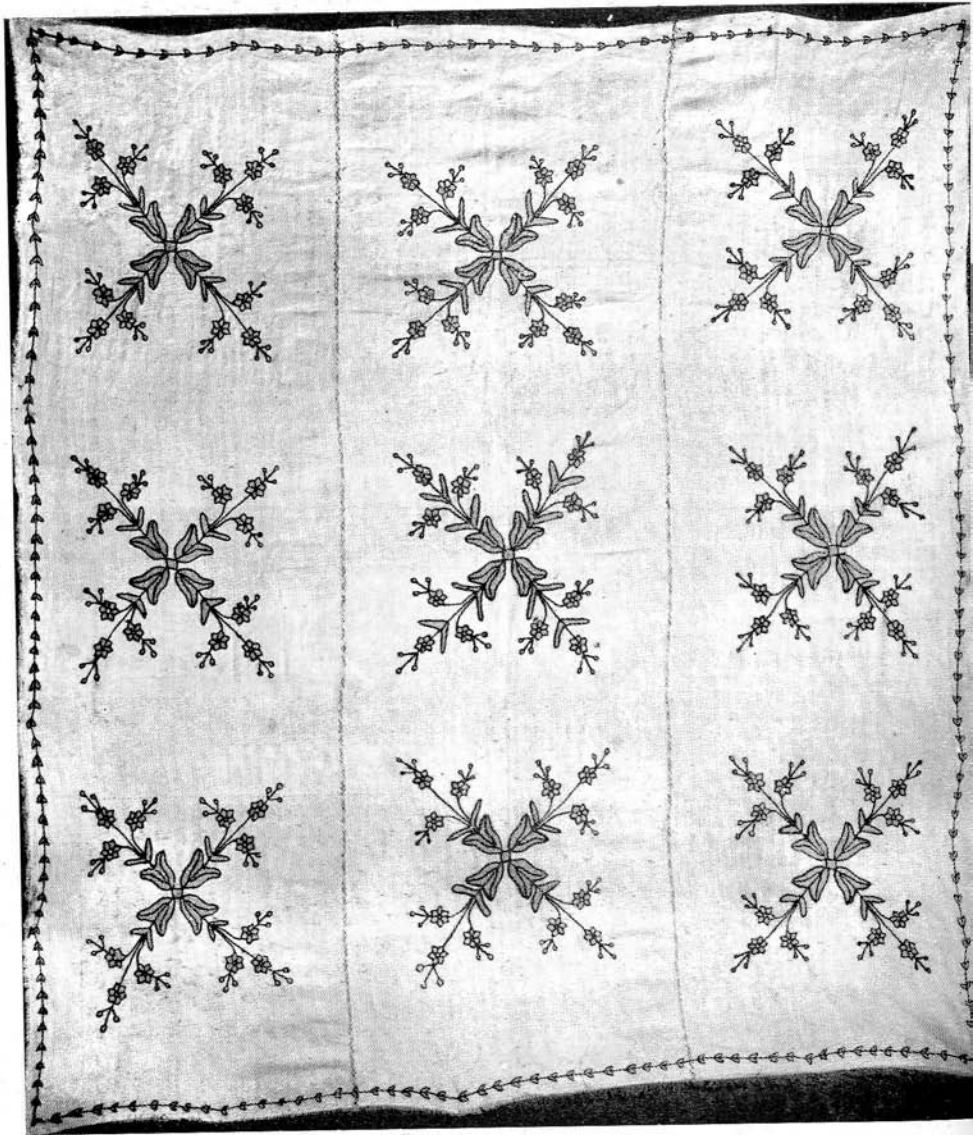
27. Hímzett abrosz sarka (Szépkényerűszentmárton, SzD.)
[Szenhe István dr. (Bpest.) tulajdonában]

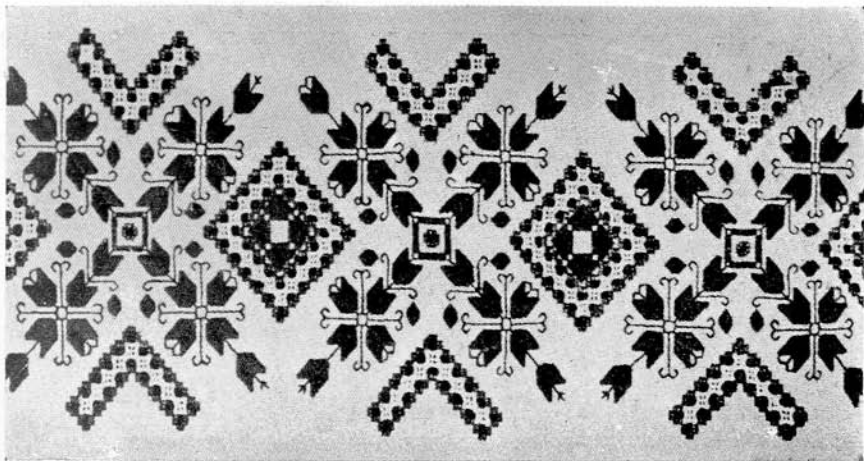
28. Párnavég-hímzés (Szépkényerűszentmárton, SzD.) [60].

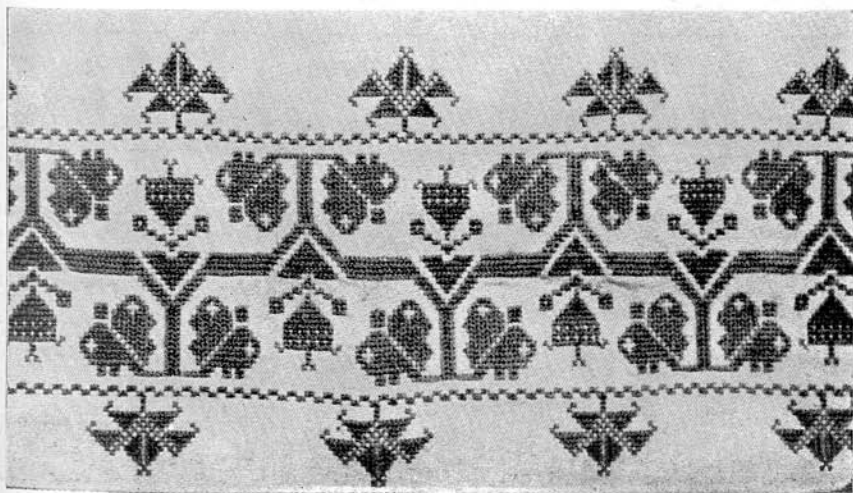
29. Párnavég-hímzés (Szépkényerűszentmárton, SzD.) [51].

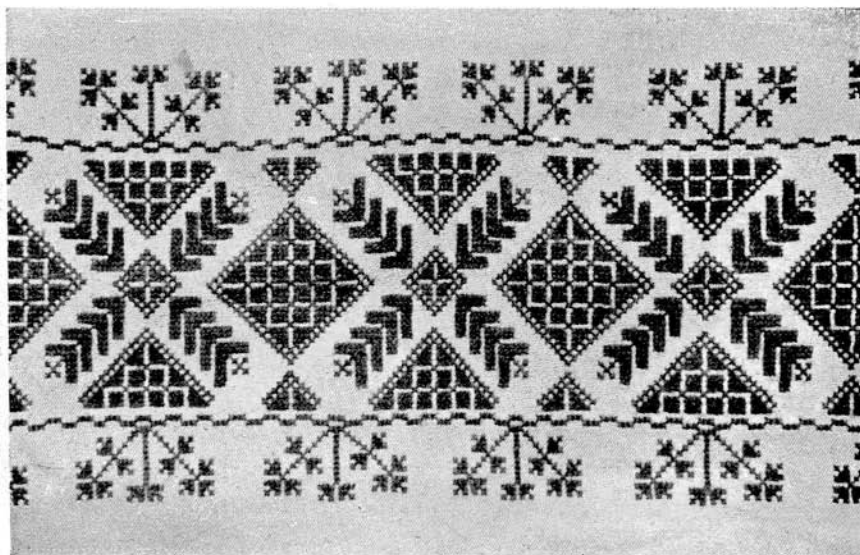
30. Hímzett abrosz (Vice, SzD.) [A vicki ref. egyházközség tulajdonában].

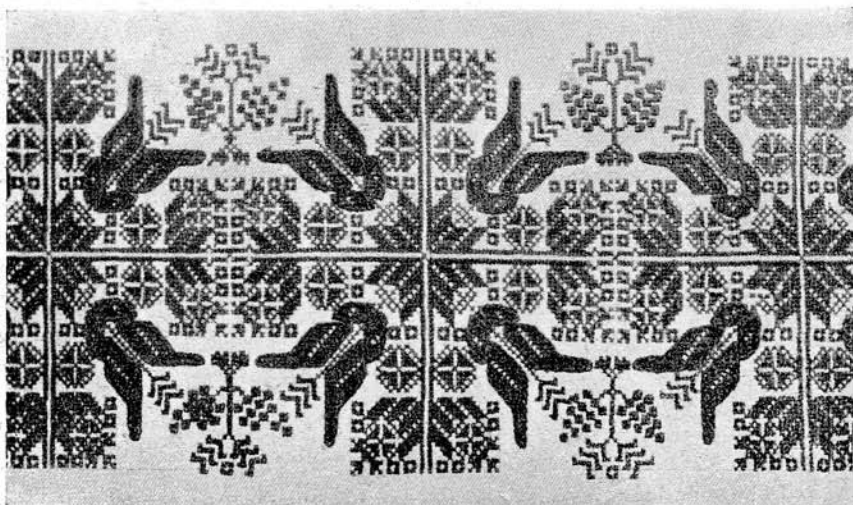
31. Párnavég-hímzés (Vice, SzD.) [Dv.].

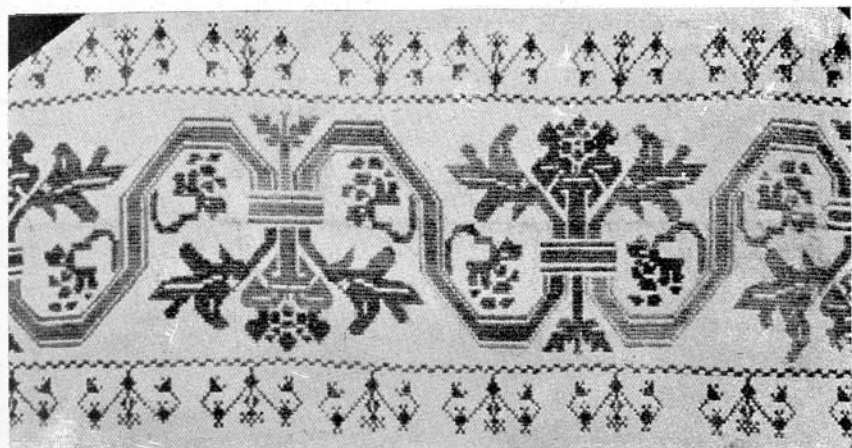
32. Párnavég-hímzés (Vice, SzD.) [Dv.].

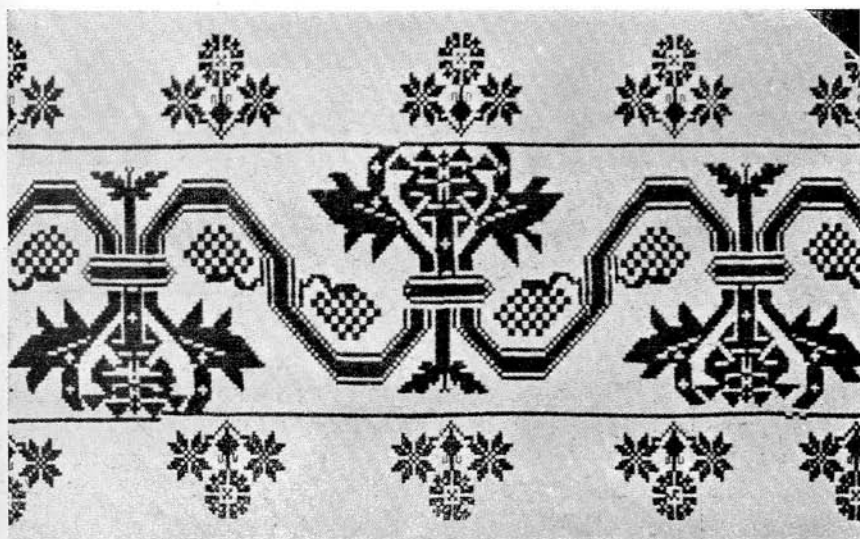
33. Párnavég-hímzés (Vice, SzD.) [Dv.].

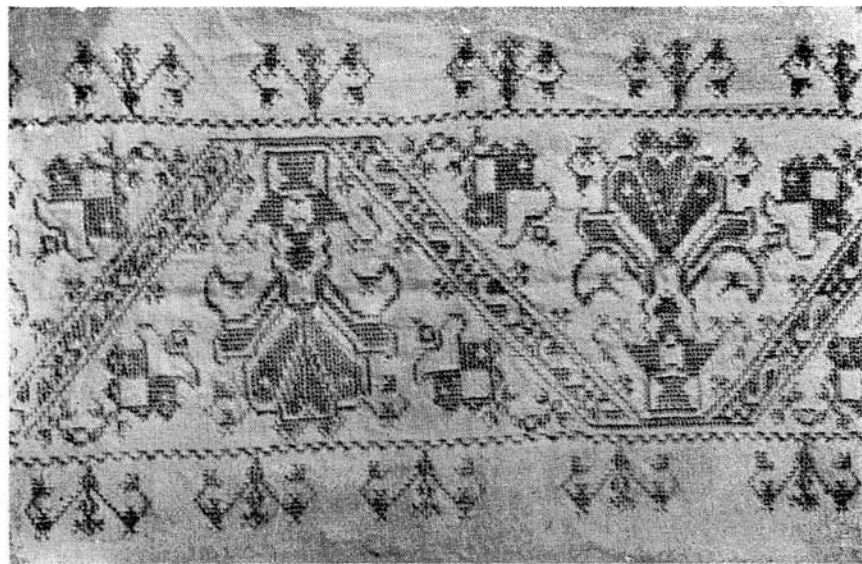
34. Párnavég-hímzés (Vice, SzD.) [Dv.].

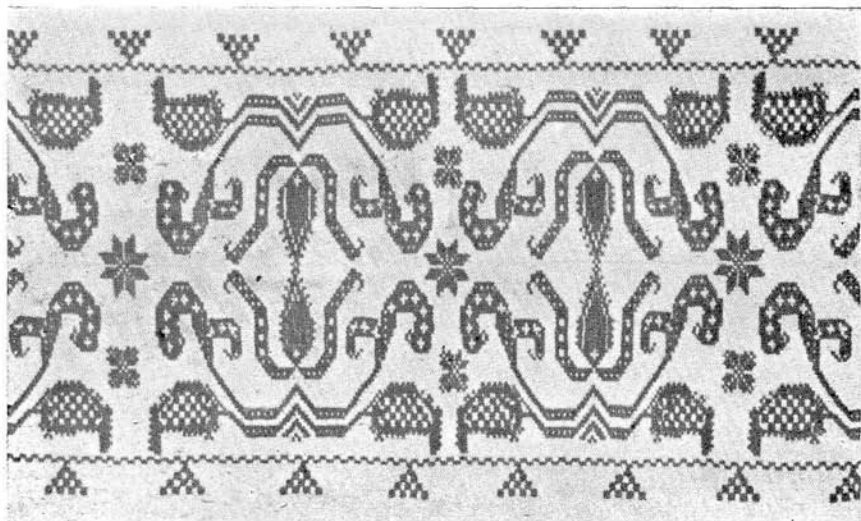
35. Párnavég-hímzés (Vice, SzD.) [Dv.]

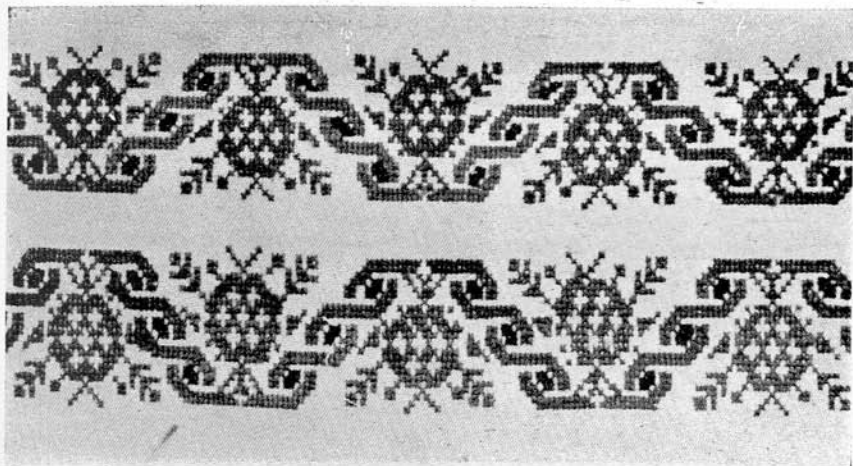
36. Párnavég-hímzés (Vice, SzD.) [Dv.]

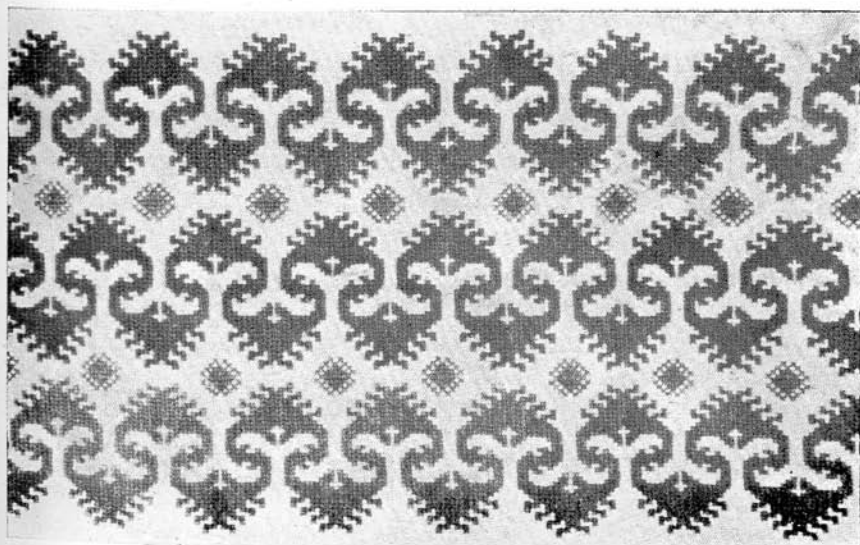
37. Párnavég-hímzés (Vice, SzD.) [Dv.].

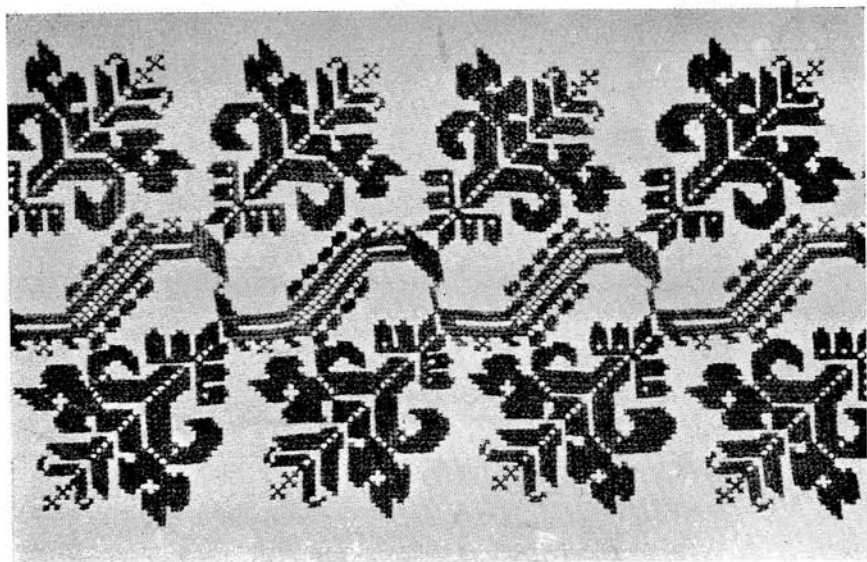
38. Derekaljvég-hímzés (Vice, SzD.) [Dv.].

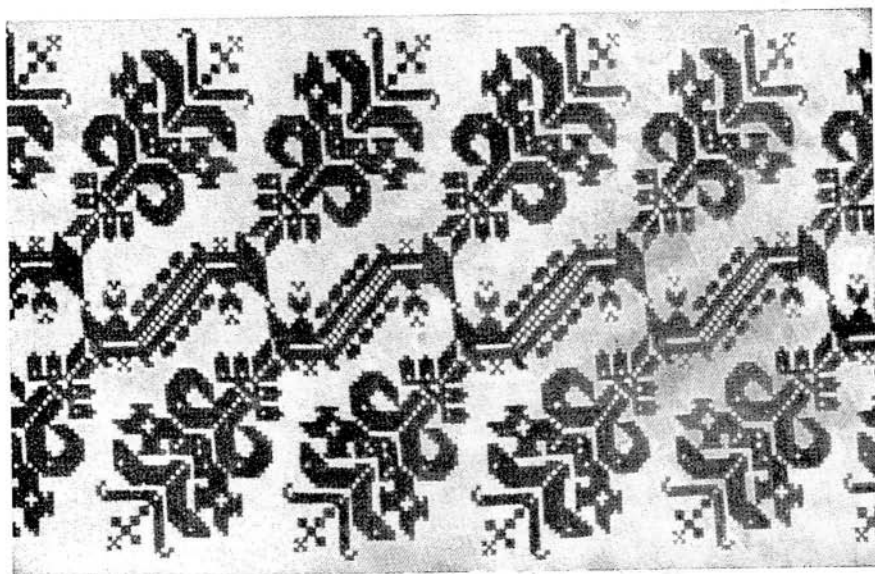
39. Derekaljvög-hímzés (Vice, SzD.) [Dv.].

40. Párnavég-hímzés (Vice, SzD.) [Dv.].

41. Párnavég-hímzés (Vice, SzD.) [Dv.].

42. Párnavég-hímzés (Pujon, SzD.) [66].

lusban hozzáilleszkedik a mesterkének kicsiny virágbokrok ismétléséből adódó csíkja, mely díszítményeiben független a középminától, de az elemek elhelyezése tekintetében már hozzá igazodik. A tulajdonos nevének kezdőbetűi (*H E*) a tulajdonjegyek és kezdőbetűik megszokott helyére hímzettek.

A 11. és 12. képen egyazon mintának különböző modorban és kivitelben való dolgozását látjuk: mindkettőn szegletre állított négyszögek ismétlődése alakítja a középminát. E minta, úgy látszik, kedvelt lehetett a Mezőségen; Válaszútról és Vajdakamarásról származó változatait már korábban bemutattuk.⁶ Jellemző, hogy mint némely más hímzéspéldányon, itt is negatív hatásra törekedett a hímző, s a négyzetek széles körvonalát hímzéstelenül hagyott mintával bontotta meg. A 11. kép kissé merev mustrájával szemben a 12. képen láthatón feltűnően gazdag, aszimmetrikus mintát hagyott fehéren a varróasszony. Nagyon hasonló felületmegbontó mintázatot a már említett vajdakamarási lepedőszél négyszögeinek sávjában szemlélhettünk. — A 11. kép hímzésének mérete 58.5×21.2 cm (mesterkecsíkja 3—3 cm), a 12. képé 60×20 cm (mesterkéje 2.2 cm-nyi). A 11. kép mesterkemintájával mezőségi munkákon már több ízben találkoztunk,⁷ a 12. képen feltűnő módon egy nagyobb és egy kisebb díszítőelem váltakozó ismétlődése látható. A felső kép hímzésén ugyanazt a tulajdöntjelző *H E* betűt látjuk, mint a 10. képen, de ez még nem jelenti a két hímzés készítőjének kétségtelen azonosságát, különösen a sok azonos nevű személy közösségében (Szépkenyerűszentmártonban sok a *H a r a n g o z ó* nevű család). Mindkét minta piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrattal) hímződött, kivéve természetesen az alsó mintának fehér vagdalással készült részeit. A piros hímzésű munkákon ez a felületkitöltésként alkalmazott vagdalás a Mezőségen igen kedvelt.⁸ Az alsó minta egyik szélén, üresen maradt felület betöltésére, csillag-idomot varrt a hímző; lehetséges, hogy tulajdonjegyet kell benne látnunk.

A 13. kép mintájának Magyarpalatkáról való édestestvéreit már korábban bemutattuk.⁹ A szépkenyerűszentmártoni mintát ezekkel összehasonlítva, feltűnik a hiányzó mintarészek helyébe kétoldalt illesztett madáralak. Az átlók közötti terület fenn és lenn üresen marad. A minta keletkezőben lévő középtengelyét a madárkák-alkotta csík fogja képezni. Érdekes a mesterkét elválasztó vonal helyébe varrt fűzérszerű tört inda, mely már a szegélynek a középminához kapcsolódását jelzi. A fűzérből befelé növesztett térkitöltő elemek a középminában is szerepelnek, s megvannak a szegélyen ugyanazok a madarak, amelyeket a középminában láttunk. Ahhoz, hogy a mintában már azonosult mesterke a középminának szerves részévé is váljék, itt voltaképpen nem hiányzik már egyéb, mint hogy azt hozzá néhány centiméterrel közelebb varrják. A piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrattal) és négyzetöltéssel hímzett minta mérete 68×20 cm, amiből 4—4 cm esik a szegélycsíkra. Figyelemreméltó, hogy

⁶ L. az 1. rész 14. és 15. képét, s a 2. rész 4. képét.

⁷ Vö. az 1. rész 16. és a 2. rész 14. képével.

⁸ Vö. az 1. rész 2, 12, 15, 16. és 2. rész 4, 17, 31. képét.

⁹ Vö. 2. rész 14. és 15. képével.

ez a merőben szokatlan mesterkeminta is mennyire ragaszkodik a Mezőségen általános mérethez.

A 14. minta ugyancsak átlós szerkezetű, de határozottan növényi elemekké alakult részletei vannak. Ezt az alakulást talán olyan módon kell elképzelnünk, hogy a hímző az átlók helyébe illesztette a természet-szerű kehelyvirágot, ami nyilvánvalóan újkeletű járulék. Ezt a fődíszít-ményt a mintához szorosan hozzá nem tartozó térkitöltő elemekkel középtengely kapcsolja össze. Mesterkéje nincsen. Ugyanennek a mintának hasonlóan mesterkenélküli változatát, amelyen az erélyesebben megvont középtengely már elválasztó vonalként szerepel, a Szilágyságból is ismerjük.¹⁰ A 92 cm hosszú és 17 cm széles derekaljvéget piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrottal) Szilágyi Istvánné Kis Anikó a közeli Mezőveresegyházáról Szépkenyerűszentmártonba került asszony kb. 50 évvel ezelőtt hímizte. — A hímző a mintát „nagyrozsás“-nak nevezte.

A 15. és 16., valamint a 17. és 18. képen négy olyan hímzést mutatunk be, amely közül a két-két hasonló mintázatú egyazon kéz varrása. Textilgyűjtőink mindezeideig kevés figyelmet fordítottak egyazon személy alkotásainak megismerésére, az egyéni alakító-, változtató-készség e becses példáinak megmentésére. Pedig a folkloristák mese- és népdalgyűjtéseikben erre már jóideje nagy gondot fordítanak, és ilyen szempotok szerint gyűjtött anyaguk sok becses néprajzi tanulsággal szolgál. — A 15. és 16. kép mintájának testvérét Válaszútról már korábban bemutattuk,¹¹ s ismerjük még egy — közelebről meg nem határozható helyről, de kétségkívül a Mezőségről származó — példányát magántulajdonból.¹² Bizonyos tehát, hogy a Mezőségen általánosan kedvelt, máshonnan mindezeideig nem ismeretes mustrával van dolgunk. A két szépkenyerűszentmártoni hímzést mesterke is szegélyezi, s a vagdalásos négyszögek nincsenek — a választútiak módjára — pirossal körülvarrva. Egyébként ez a két munka is épp oly aprólékos, csipkeszerűen finom, mint másik két társa, s itt is piros keresztöltéssel (szálánvarrottal) és fehér vagdalással dolgozott a hímző. Az egyik változatra (felső kép) a hímző stílusban a középmintához igazodó mesterkét varrt, ezen kisebb és nagyobb, egész és fél vagdalásos négyszögek váltakoznak (a kisebbek felett piros laposöltéses levelek vannak). Itt a vagdalásos felületeket körülvarrták piros pamuttal. A másik hímzésen (alsó kép) már nem igazodik a mesterke-minta a középsíkhöz, hanem egy jellemzően mezőiségi szegélyt alkalmaz, melyhez hasonlóly egy vicei párnán láttunk.¹³ A hímző ezek szerint a középmintát változatlanul ismételte, variáló kedve mindössze a mesterkére terjedt ki. Minthogy azonban minden népművészeti termék alkotója benne gyökerezik a helyi stílusban, változtató, alakító kedvének minden szeszélye ellenére is egy séges, egy stílusú művet hoz létre. Ezt látjuk ez esetben is, amidőn a középmintához nem illő mesterkemustra is éppen olyan aprólékos és finom, ugyanolyan könnyed, mint az előbbi, a mintázatban is hasonló munka mesterkéje. A két mintának méretei, arányai is hozzávetőlegesen

¹⁰ Közzöltük id. munkánk 16. ábrájaként.

¹¹ Vö. az 1. rész 13. képével.

¹² Parádi Katalin tulajdonában; ő azt a dési piacon vásárolta.

¹³ Közzöltük id. munkánk 44. ábrájaként.

azonosak: a 15. kép mintájának hímzésfelülete 56×25.5 cm (mesterkéje 2.7 cm), míg a másik munka mérete 57×28 cm (mesterkéje 4.5 cm). Mindkét párnát az 1937-ben meghalt Vince Istvánné Varga Mari kb. 55 éve készítette.

A másik mintapár (17. és 18. kép) azonfelül, hogy egyazon kéz munkája, még azért is érdekes, hogy annak az országszerte elterjedt „kakasos“ mustrának változata, melyet minden valószínűség szerint felföldi „gyolcsos tótok“ vittek szerteszét hazánkban, de még határainkon jóval túlra is. Az a feltűnő egyezés, mely a különböző vidékekről előkerült, igen nagyszámú ilyen „kakasos“ minta közt alapanyag, kivitel, színezés, valamint technika dolgában — magának a mintának kétségtelen azonosságáról nem is szólva — fennáll, nyilvánvalóvá teszi közös eredetüket. Az itt bemutatott két szépkenyerűszentmártoni mintán olyan eltéréseket észlelünk, amelyek egyfelől elválasztják e hímzéseket a hasonló mintájú, máshonnan előkerült „kakasos“ csikoktól, másfelől kétségtelenné teszik mezősegi származásukat. Evvel elsőízben mutathatunk rá arra a jelenségre, hogy egy bizonyos vidék sajátosan jellemző hímzéstípusát más területen lemásolták, mégpedig az ottani ízlés jegyében elváltoztatva és helyi járulékokkal bővítve. A madáralakok megformálásban olyan elrajzolódások mutatkoznak, amelyek másutt hiányoznak, a vagdalásos részek nem érnek oly közel a színesen hímzettekhez, mint ahogy az egyébként szokásos, a minta színezése pedig merőben eltérő annyiban, hogy a madár- és virágdíszítmények fehér és piros pamuttal hímzettek. E két hímzés mezősegi származása mellett azonban perdöntően mindenekelőtt mesterkemintájuk tanuskodik. Már magábanvéve a mesterkét a középcsiktól elválasztó vonal jellemzően fogazott volta is helyi jelleget bizonyít. A 17. kép mesterkéjéhez egészen hasonlót a 3. kép ugyancsak szépkenyerűszentmártoni mintájának mesterkéjén láttunk, de ilyenfajta bokrokból alakított szegéllyel e vidék hímzésein már több ízben találkoztunk. Az e virágbokrokkal váltakozó leveles díszítmény a másik hímzés (18. kép) mesterkéjén is szerepel, ugyancsak váltakozva egy másik elemmel: egy finom hajlatú, aprólékosan dolgozott kis kehelyvirággal. A két hímzés közötti eltérés, a varró egyéni tervező- és alakítókészségének lemérhető bizonyítéka — tehát mint az előző hímzéspárnál, itt is a mesterkeminták különbözőségében nyilvánul legszembetűnőbben, míg a közép mintában csak a kivitelben mutatkozik a két darab között némi eltérés. A felső képen látható mesterkeminta jóval szélesebb (8 cm-nyi) az alsónál, amely csupán 2.7 cm, a közép minta szélessége az előbbi mukán 12, az utóbbin 14.5 cm. (A két minta mérete: a 17. képen levő 58×28 , a 18. képé 64×20 cm). Mindkét munkát Vince Istvánné Varga Mari hímezte és így érthető, hogy magában a közép mintában csak kevés az eltérés a két hímzés között. Ilyen pl. az, hogy a madár fejének az alsó mintán csupán körvonalát hímezték ki, míg a felsőn teljesen betöltötték; továbbá, hogy más alakú a madár fején levő szarvszerű kiképzés az alsón, mint a felsőn. — Mindkét mintapár (15. és 16., valamint 17. és 18. kép) azzal a tanulsággal szolgál, hogy a hímző nemcsak függetlennek tekinti a közép mintát a mesterkétől, hanem az utóbbit tetszés szerint változtatja egyazon közép minta újradolgozásakor. De mint a helyi ízlés ismerője és a

helyi mintakincs letéteményese, a keze közül kikerülő munka mindig olyan lesz, mint amilyen stílusban és kivitelben, formában és színezésben az itteni hagyományoknak és a közösség kívánalmainak megfelel. Ebből az esetből látjuk, hogy ez még akkor is bekövetkezik, ha idegen eredetű mintakép nyomán dolgozik a hímző.

Azonos fűzermintát látunk a 19. és 20. képen bemutatott hímzésen. A kettő közötti eltérést csak figyelmesebb szemlélődés után látjuk meg egyes részletek különböző módon való kialakításában. Lényeges különbség a két hímzés között csak annyiban mutatkozik, hogy az egyiket finom és a középmintához szépen illeszkedő mesterkével szegélyezték, míg a másik hímzés mesterkenélküli. A hímző tudatos művészi elgondolására vall egyébként, hogy a mesterkenélküli példányon egyes mintarészeket jobban megnyújtott, mint ahogyan azt a másik munka készítője tette, nyilván a felület teljes kitöltése érdekében. Ez a fűzerminta egyébként Erdély más vidékein is kedvelt; egy, e két mustrával csaknem azonos változatot a Néprajzi Múzeum gyűjteményéből (84,307. lelt. sz.) a Felső-Marosmentéről mutattunk be.¹⁴ A torockói párnavegeknek ez a fűzér közismert mintája, mégpedig nemcsak a hasonlóan szálszámolásos technikájú munkákon, hanem a szabadrajzú laposhímzéseken is. E vastag fonallal dolgozott, zsúfolt és folthatású torockói szálánvarrott példányokkal szemben a két mezőségi hímzés világos, levegős szerkezetében különbözik amazoktól s kapcsolódik egyszersmind a mezőségi hímzések csoportjába. A két piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrott) hímzett kézimunka mérete hasonló, amennyiben a mesterké minta hossza 59, középmintájának szélessége 19 cm (egy-egy mesterkecsíkja 3.2 cm), míg a mesterkenélküli 61 cm hosszú és 16.5 cm széles. Utóbbinak egyik sarkába V K betűt hímeztek.

Ugyancsak egész Erdélyben, illetőleg annak hímző vidékein kedvelt az a fűzerminta, amelyiket a 21. képen mutatunk be. A Mezőségen is nagy keletje lehetett, mert Pujonból és Devecserből is került belőle egy-egy a gyűjteménybe: ezekről, meg egy vicei változataról a továbbiakban szólnunk. Mint általában a mezőségi keresztöltéses (szálánvarrott) munkáknak, ennek is nagyon finom, aprólékos a kidolgozása, a díszítmények jól tagoltak, részletezők. Az 56×19 cm nagyságú, mesterkenélküli mintát kb. 50 évvel ezelőtt piros pamuttal hímezte Vince Istvánné Varga Mari szépkenyerűszentmártoni asszony. A más párnavegeken előforduló szélösszeerősítő díszvarrás (tűzött csipke) helyén itt horgolt csipkét toldottak a szélek közé.^{14a}

A 22. képen is fűzermintát látunk, mégpedig különleges, aszimmetrikus megformálásban, amennyiben az ismétlődő virágbokroknak csupán egyik oldalából nő ki egy virágos ág. Szakasztott ugyanez a minta egy a Néprajzi Múzeumban őrzött, Székelykocsárdról származónak jelzett hímzésen

¹⁴ Közlöttük id. munkánk 97. ábrájaként.

^{14a} Id. munkánk 17. és 18. képén a szilágysági Diósadról közlöttünk két érdekes változatot. — Megjegyzendőnek tartjuk, hogy a kisküküllőmegyei Dányán református eklézsiájának egy 1704-ből való úrasztali terítőjén a közepén végighúzó virágfűzében e minta ösét kétségtelenül felismerhetjük.

(93,645. lelt. sz.) is szerepel;¹⁵ ez tehát talán szintén inkább a Mezőségről volna eredeztethető (Már rámutattunk arra, hogy e Néprajzi Múzeumban levő hímezscsoport eredetmegjelöléséhez kétség fér, s hogy számos más-honnan valónak jelzett darabja egészen mezőségi jellegű). Mint e minta korábbi ismertetésében jeleztük, valószínűnek tartjuk, hogy úri mintakép másolásából keletkezett, s hogy a virágbokor kagylósan, rokokósan hajló szárai mellett — az említett mintán balfelől, az itt bemutatotton pedig jobboldalt — kinövő ág valamikor bizonyára különálló díszítmény lehetett, mely utóbb olvadt eggyé a virágbokorral. A 139×22 cm nagyságú lepedőszél mintáját csupán egyik — alsó — szélén szegélyezi mesterke; erre 4 cm esik a minta előbb említett szélességéből. Lepedőszéleken egyébként nem egyszer fordul elő, hogy csak a minta alsó széle mentén varrtak mesterkét. Ez a mesterkeminta, de maga az azt elválasztó tört vonal is, egészen helyi jellegű. Hasonló mesterkemintával egyébként a gyűjtemény más darabjain is találkozunk (17. és 24. kép). A lepedőszél másik szélét a vászon behajtogatásából adódó fogazás szegélyezi; ilyent is többet láttunk már e vidék vászonneműin. A hímezést piros pamuttal varrták. Feltűnő, hogy a minta középcsíkja keresztöltéses (szálánvarrottas), mesterkéje pedig laposöltéses.

A 23. kép fűzermintája is használatos Erdély más hímező tájain; a budapesti Wolfner-gyűjteményből ismerjük egy kék pamuttal hímezett, közelebbi helymeghatározást nélkülöző hasonmását. E piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrottal) hímezett lepedőszél hossza 150, szélessége 25 cm; a mesterkére ebből 3.5—3.5 cm esik. E vidék hímezésanyagából annyiban válik ki, hogy a díszítmények igen nagyok, s inkább csak a mesterke az, mely a helyi stílushoz alkalmazkodik.

Mértánias mintának piros laposöltéssel és fehér vagdalással kivarrt példáját látjuk a 24. képen bemutatott lepedőszélen. Kétféle technikának ilyenmódon való keverésére, mint jellemzően mezőségi munkamódra már több ízben rámutattunk. Ilyen, rézsútos sávokkal szeletekre osztott, s e részekben is ismétlődő mintájú csíkok régi úrihímezéseinken is előfordulnak. A szépenyerűszentmártoni — helyi hímező hagyományok szerint — a laposöltéses négyzeteket, amelyekből a rézsútos csíkok tevődnek össze, ugyanúgy tagolta hímezetlenül hagyott kockákkal, mint ahogy azt egy válaszüti kézimunkán is láttuk.¹⁶ Elsőízben látjuk itt azt az eljárást, hogy a hímező a vagdalásos felületeket is részekre tagolta, mégpedig mértánias mintában, s így tölti ki a színes hímezés mellett fennmaradó teret. A mesterke mindenben alkalmazkodik a középcsík mintájához, s egyben a helyi gyakorlathoz is: a más hímezésekről jólismert virágbokrot vagdalásos részekkel tarkítja. Itt is zezgúgvonal választja el az 5 cm széles mesterkét a 10.5 cm széles középmintától. A lepedőszél hossza 137 cm.

Azt az abroszt, melyet a 25. képen közlünk, egy Nagydevecserből való, Szépenyerűszentmártonba férjhezment asszony készítette (Mérete 188×148 cm). Piros pamuttal, láncöltéssel kivarrt mintázata körbefutó szegélydísz, valamint a négy sarokban és — különös módon — csupán az

¹⁵ Közöltük id. munkánk 70. ábrájaként.

¹⁶ L. az 1. rész 15. képét.

egyik oldal közepén egy-egy szabadrajzú virágág. Ez utóbbi nem csupán mintázatában, hanem finom hajlataival, részleteinek gondos rajzával is, XVII—XVIII. századi úrihímzéseink sarokdíszítményeire emlékeztet. Különös ellentétben áll ezzel az értelmetlen rajzú, vérszegény és eléggé ügyetlen szegélyminta. Talán elcsökevényesedett füzért kell benne látnunk, hasonlót egy vajdakamarási kis terítő szegélyéhez.¹⁷ Egyes részleteinek különösen a szegély virágocskáinak kivitelezésében e munka nagyon emlékeztet a Néprajzi Múzeum egyik vicei párnahímzésére (92,039. lelt. sz.), melyet régebben közöltünk.¹⁸ A vászonszéleket fehér varrt csipkével toldták össze, a terítő szélére pedig horgolt csipkeszegélyt varrtak.

Szabadrajzú minta, mint amilyen az imént említett is, az itt közölt szépenyerűszentmártoni hímzések sorában aránylag kevés adódik; ez azonban nem pusztá véletlennek tulajdonítható. A 26. képen egy piros pamuttal hímzett párnavéget mutatunk be,¹⁹ melynek szárai és körvonalai láncöltéssel, felületei pedig margitöltéssel hímzettek. Mérete 95×25 cm. Mesterkenétküli. Érdekes füzérmintája némileg hasonlít a Néprajzi Múzeum két vicei párnavégéhez,²⁰ amennyiben itt is egyetlen erőteljesen megvont hullámvonal alkotja a középtengelyt, de amazoknál sokkal finomabb, részletesebb kidolgozásban. A szépenyerűszentmártoni mustra szárainak finom hajlatai még emlékeztetnek a feltehető úri mintaképre. Érdekes, hogy az egy-egy hullámvölgy két végét határoló azonos virágágak egymásfelé hajoltukban mintegy félköralakú ívet alkotnak; ennek közepében foglal helyet egy-egy másféle virágág. E virágágak különlegessége, hogy az alsó, szembenézetben ábrázolt virág mögött láthatatlanul folytatódik a szár. Ez az ábrázolásmód törökös jellegű úrihímzéseink nyomán szivároghatott erdélyi paraszthímzéseink mintakincsébe. A térkitöltő elemként sűrűn alkalmazott csillag-virágok nagyban hozzájárulnak a minta egy-egy, jól egyensúlyozott díszítményeloszásához. A mintába ékelődve, alig észrevehetően a díszítmények közé rejtve, tulajdonjegyet varrt a hímző. Ez a képen baloldalt, a minta felső felében látható.

Egy 172×152 cm nagyságú, három vászonszélből összeállított abrosz egyik sarka látható a 27. képen.²¹ Köröskörül piros-fehér pamutból készült rojtozással szegték, az anyagszéleket keskeny tűzött csipkével varrták össze. Az abrosz sarkaiban olyan díszítményeket látunk, mint aminőkhöz hasonló a Néprajzi Múzeum egy pujoni abroszának sarkait díszíti (96,719 lelt. sz.).²² Még inkább helyi jellegűnek mondható a szegély füzérmintája; ilyen nemcsak a jelzett múzeumi darabon és a gyűjtemény egy később leírandó devecseri abroszának két szélén szerepel, hanem e gyűjtemény korábban bemutatott keszűi abroszán is.²³ Az abrosz felületét kilenc azonos, egymástól egyenlő távolságra lévő díszítménnyel töltötték be. Ez a csillagszerű, küllős díszítőelem nagyon közel áll egy vicei úrasztali abrosznak

¹⁷ L. a 2. rész 6. képét.

¹⁸ Közöltük id. munkánk 46. ábrájaként.

¹⁹ Lajtha László (Budapest) tulajdonában.

²⁰ Közöltük id. munkánk 48. és 49. ábrájaként.

²¹ Dr. Szenthe István (Budapest) tulajdonában.

²² L. id. munkánk 59. ábráját.

²³ L. a 2. rész 28. képét.

ahhoz az ugyanilyen elrendezésű mustrájához (30. kép), amelyről a következőkben bővebben szólunk. Másfelől — mozgalmasságában — ez a díszítmény az ágak megtörő vonalából adódó forgás-látszatban egy magyarpalatkai abrosz mintaelemével rokon.²⁴ Helyi jellege tehát elvitathatatlan. A készítő fejlett művészi érzékét dícséri e mustra finom megmintázása, a díszítmény-részleteknek egymásközötti kellemes aránya és a rajz hibátlanlansága. Piros pamuttal, láncöltéssel és margitöltéssel, a szokott modorban kivarrott. — Megjegyzendő, hogy ezt az abroszt 1937 táján együnkünk a helyszínen szerezte Zăgrăanné Crișan Anna 44 éves rumén nemzetiségű asszonytól; az abroszt állítólag az eladó anyja varrta.

A szépkenyerűszentmártoni hímzések sorát két olyan munkával zárjuk (28. és 29. kép), amelyeknek egyikét, a felső képen láthatót Harangozó Miklósné Varga Mari szépkenyerűszentmártoni asszony, másikát pedig a Vicéből származó, Szépkenyerűszentmártonba férjhez ment Király Mányi, a hímzést eladó Varga Istvánné Harangozó Anna, 1937 táján 58 éves asszonynak, akkor már meghalt nagynénje fiatal leány korában varrta. A minta neve „mákos“. A két hímzés mérete csaknem azonos: a felső minta valamivel szélesebb, 60×29 cm, az alsó pedig 60×23 cm nagyságú. Mindkettő mesterkenélküli. Egyike ez a mustra a Mezőségen oly gyakori, szétesőben lévő virágbokrokhoz, s közeli rokona az ugyane gyűjteményben lévő Magyarpalatkáról és Keszűből való két széteső virágbokor-mustrának.²⁵ A díszítményrészek közötti összefüggés még az alsó képen látható mintán van meg valamennyire, a felsőn az elemek még inkább széttolódtak egymástól s egyben el is távolodtak eredeti helyükről. A virágcserep maga itt már teljesen eltűnt, széteséséből más elemek adódtak. Az alsó hímzésen (29. kép) a minta részarányossága csak annyiban szenved csorbát, hogy baloldalán a hímző — nyilván térkitöltő céllal — a minta néhány elemét összefüggéstelenül és szertetlenül ismétli, míg a másik munkán egyes díszítmények megokolatlan növekedése folytán a minta túllépi a megszabott határokat. A két hímzés egyazon minta szétesési folyamatának két egymáshoz nagyon közeli állomását jelzi, s nemcsak széteső virágbokor-voltában jellemzően mezőiségi, hanem részletei alapján is annak mondható. A szegfűk és gránátalmák ugyanilyen módon stilizált, leegyszerűsödött és tagolatlan megmintázásával az említett két párnavégen kívül egy másik keszűi hímzésen is találkoztunk.²⁶ A szélső, egymás fölé helyezett három virágot is ismerjük már e lezáró, szélkitöltő szerepében, s a felső minta felületkitöltő kis kerek virágai, meg az alsó minta (baloldalt legszélen lévő) eleme, a kettős hullámvonalas szárú köralak is előfordult már e gyűjtemény korábban ismertetett itt jelzett darabjain. Úgy látszik, hogy a hímző egyéni elgondolásának, alakítókézségének megnyilatkozását e minták kivitelezésének esetében a térkitöltés módjában kell látnunk, amely e két, csaknem azonos mustrájú kézimunkán merőben különböző; a szépkenyerűszentmártoni születésű asszony mintáján (28. kép) szertekanyargó, ágas-bogas indák mintegy könnyed hálót vonnak a nehézkes, vaskos díszítmények közé, míg a másik példá-

²⁴ L. a 2. rész 16. képét.

²⁵ Uo. 22. és 23. kép.

²⁶ Uo. 21. kép.

nyon (29. kép) a mintaelemekhez szervesen hozzákapcsolódó kacskarin-gók vékony vonalai, hajlatai képviselik a művészi egyensúly szempontjából kívánatos ellentétet. Ez a két minta is azt bizonyítja, hogy a térkitöltő elemek könnyebben cserélődnek fel és változnak meg, mint a minta lényegesebb alkotóelemei.

A vicei hímzések sorát egy olyan munkával nyitjuk meg, mely egyházi tulajdonként maradt fenn: a vicei református templom úrasztali abroszainak egyike. Újabb adalék ez ahhoz a már több ízben tapasztalt jelenség ismeretéhez, amely szerint régiebbfajta népi fonalasmunkáink sok olyan becses emléke őrződött meg falusi templomaink textilis készületei között, melyet a parasztasszonyok ládáiban ma már hiába keresnénk.²⁷ Az egyházi műemlékgondozásnak és a néprajzi kutatásnak közös feladata lenne e ma még jobbra ismeretlenül lappangó textilfélék felfedése, tudományos vizsgálata és megőrzése. — A szóbanforgó vicei abrosz elrendezésében is közel áll a már ismertetett mezőségi terítőkhöz. Mintája — mint fennebb már jeleztük — egy szépkenyerűszentmártoni abrosz ugyancsak kilencszer ismétlődő mustrájához áll közel (27. kép), amely szintén négyküllős, részarányos díszítményű, s minden küllője hármás virágban végződik itt is. A vicei úrasztali abrosznak kivitelezése is jellemzően mezőségi: a körvonalakat, szárazakat kék láncöltéssel, a felületeket pedig piros margitöltéssel varrta ki az ismeretlen kegyes adományozó. Ez a kétszínűség nemcsak jól hangsúlyozza a mintarészeket, hanem elevenebbé, változatosabbá is teszi az egész munkát. Az abrosz mérete 160×143 cm; a három darabból álló abrosz vászoncsíkjait 1—1 cm széles varrt csipke tartja össze.

A Vicéről származó hímzések egyébként, mint az alábbiakban is látjuk, ugyanazt a mintabeli sokféleséget, változatosságot láttatják, mint amit más, több hímzéspéldánnyal szereplő mezőségi községek anyagában eddig is megfigyelhettünk. Szabad rajzú, illetőleg az anyag szálainak számolása nélkül készült hímzést, igaz, mindössze egyet mutatunk be Vicéről, éppen az imént ismertetett templomi terítőt, de a Néprajzi Múzeum gyűjteményéből tőlünk korábban ismertetett vicei munkák azt bizonyítják, hogy ott ez a hímzésmód is kedvelt volt.²⁸

A 31. képen bemutatott hímzémintához hasonlóval az előbbieik során már találkoztunk, ez a mustra is a laposöltéssel és vagdalással keverten dolgozott, mértanias elrendezésű mustrák csoportjába tartozik. Figyelemreméltó, hogy ez a régebbi típusú minta milyen szívósan él tovább; a hímzőfonal színezése és minősége ugyanis arra enged következtetni, hogy egészen új darabbal állunk szemben. Elrendezés tekintetében ez a minta rokon egy pusztaamarási párnavégmintával,²⁹ amely ugyanígy mesterkenélküli, illetőleg a mesterke beolvadt a középmintába, s annak részévé vált. A barnászvörös pamuttal hímzett munka hossza 61, szélessége 14 cm.

A 32. képen közölt hímzés mintájának rokona a Mezőségről még nem került elő, de megvan a Néprajzi Múzeum egyik felsőmarosmenti párna-

²⁷ L. ehhez egyiküinktől: *A magyar református templomok úrasztali terítői*. Magyar Református Templomok, Budapest 1942. I, 311—2.

²⁸ L. ehhez id. munkánk vonatkozó képeit.

²⁹ L. ehhez a 2. rész 31. képét.

hégján.³⁰ A két hímzést egybevetve, azonnal szembetűnnek azok a helyi jellegek, amelyek a két mintát hasonlóságuk ellenére is elválasztják egymástól, s amelyek egyben mindkettőre rányomják származásuk bélyegét. A disznajói hímzés szászos elválasztócsíkjával és széles mesterkéjével szemben a vicei kézimunka jellemzően mezősi fogazott elválasztóvonalával, s mesterkéje nyomban elárulja eredetét. Csaknem ugyanezt a mesterkemintát egy válaszüti, két magyarpalatkai,³¹ és fenneb egy szépkenyerű-szentmártoni (11. kép) hímzésen is láttuk. A szétesőben lévő füzérminta a középtengelyes elrendeződés irányába fejlődik. Piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrattal) hímzett, hossza 61, szélessége 17 cm, a mesterkecsik ebből 3.5 cm.

Mértánias elrendezésű és mintázatú a 33. képen bemutatott párnavég Erdélyszerte eléggé általános mintája is. Ezen, mint a minta székelyföldi rokonain, az átlók irányában haladó elemek lassan növényi díszítményekké alakulnak át. A középmintához viszonyítva, melynek hossza 18, szélessége 14.5 cm a mesterkecsik (3.5 cm) mintája aprólékosabb, könnyedebb, levegősebb.

Meglehetősen idegenszerű, s a Mezőségről ismeretes hímzések csoportjában általánosnak nem mondható a 34. kép hímzémintája. Még leginkább az itt közölt egyik (14. kép) szépkenyerű-szentmártoni derekaljvéghez áll közel. A mértánias hálózat, mely a mintát mereven részekre tagolja, nem igen illik a túlságosan nagy és hangsúlyos kehelyvirágok természetszerű alakjához, e virágok foltszerűen kezelt felülete pedig a minta többi, rendkívül elaprózott és szétszóródó egyéb részeihez. Hasonló módon, különféle stíluselemekből szervesen összerakott mintával sem a Mezőségen, sem Erdély más magyar vidékein nem talákoztunk, de az erdélyi szászság nem egy keresztöltéses hímzésen több ízben megfigyeltünk már hasonló tervezési sajátosságokat. A mesterkenélküli, piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrattal) készült párnavég hossza 66, szélessége 16 cm.

A 35. és 36. képen két olyan füzérmintát mutatunk be, amilyent eddig mezősi munkákon nem láttunk. Ez a renaissancekori mustra — mint minden más füzérminta is — nyilván úrihímzéseink közvetítésével került a nép kezére, ahol azután több-kevesebb elváltozással, s helyi járulékkal bővülve, tovább él. A rajz épsége, a körvonalak vonalvezetése az úri mintaképhez közel állónak láttatja mindkettőt. A dús levélzetű középminta virágja a 36. képen kissé kiemelkedik, s nyilván ez készítette a hímzőt arra, hogy az elválasztóvonalat e helyeken megtörje. Az oldalvirágok meg-rajzolásában már látszik némi elváltozás; ezek mindkét hímzésen kissé alakatlanokká váltak. Helyi jelleg a mesterkén mutatkozik leginkább: a 35. kép mesterkéjéhez hasonlót már láttunk e vidék párnavégein, szint-úgy a mesterkét elválasztó fogazott vonalat is. A hímzések aránya, mérete is az itten szokásoshoz igazodik: a 35. kép mintája 62 cm hosszú, 19.5 cm széles (mesterkéjére ebből a szélességből 3.5 cm esik), a 36. kép mintájának hossza 70 cm, szélessége 22.5 cm (ebből a mesterke 5.5 cm). Mindkét hímzés keresztöltéssel (szálánvarrattal) hímzett. Jellemző, hogy

³⁰ Id munkánk 106. ábrája.

³¹ L. 1. rész 16. és a 2. rész 14. és 16. képét.

az egyik (35 kép) a régebben használatos piros mosópamutttal, a másik (36. kép) pedig fényes, barnásvörös hímzőfonállal varródott, s egészen újkeletűnek látszik. Ebből arra következtethetünk, hogy a két nagyon hasonló mintázatú hímzés közt lényeges korkülönbség lehet, így annál figyelemreméltebb, hogy mily kevés az eltérés közöttük.

Ugyancsak fűzerminta díszíti a 37. képen látható párnavéget. A fűzér maga itt merevebb vonalvezetésű, mint az előző kettőn, de mind az, mind pedig a virág- és levéldísz gazdagsága, művészi szempontból is kifogástalan rajza a hímző dicséretére válik. Fejlett művészi érzékre vall a betöltött és hímzetlenül hagyott felületek ötletes váltakoztatása, amelyek révén a díszítményeknek minden részlete jól kidomborodik. Így a csak körvonalakkal jelzett levelek, virágszirmok s a hímzetlenül hagyott negatív-minta a fűzéren kitűnően érvényesül. Ismét csak a fogazott elválasztóvonal, meg az itt szokásos arányok gondos megtartása tanúsítja e munka mezőiségi eredetét. Hossza 63, szélessége 21 cm, ebből egy-egy mesterkecsíkra 3.5 cm jut. Piros pamutttal, keresztöltéssel (szálánvarrattal) hímzett.

A 38. képen közölt derekaljvég különös mintázata talán fűzér szétszakadásából adódott. De lehet az is, s ez látszik valószínűbbnek, hogy két, egymással szembefordított mintacsík összeolvadásából keletkezett. Figyelmesebb szemlélődés után könnyen kivehető az ismétlődő virágbokrok szokatlanul elrajzolt alakja. A közibük ékelt csillagszerű idomok a térkitöltés célját szolgálják. Bár hiányzik a középtengely, e mustrát mégis a középtengelyes elrendezésű mustrákhoz sorolhatjuk, mert a két, tükörképszerűen elhelyezett mintacsík valójában egy képzeletbeli tengely két oldala mentén húzódik. Jellemző a kisebb díszítőelemek teljes elmaradása, a formák egyszerűsödése; ebből hosszas népi gyakorlatra következtethetünk. A díszítmények egyes felületeit itt is hímzetlenül hagyott részekkel bontották meg. Ehhez, illetőleg a nagy levelek sakktáblaszerű felületkitöltéséhez látszik igazodni a mesterke kitöltésmódja. Hozzá hasonló rajzút egy fennebb leírt szépkenyerűszentmártoni hímzésen láthattunk (15. kép). E mesterkéhez különösen jól illik a zegzúgos elválasztóvonal. A hímzés piros pamutttal, keresztöltéssel (szálánvarrattal) készült, hossza 102, szélessége 25 cm; ebből a mesterkecsíkokra egyenként 2—2 cm esik.

Hasonló elgondoláson alapszik a 39. kép derekaljvég-mustrája, mely két, egymással szembefordított fűzérből adódik. A hiányzó középtengelyt itt hímzetlenül hagyott vászonfelület helyettesíti. A fűzerminta szép és ép, világos és határozott rajza, a részletek gondos megmintázása még nem láttatja az „elnépiesedés“ szokásos jellegét. Az aprólékos, finom kidolgozás, legfőként pedig a virágokból kinövő ágacsok már sajátosan mezőiségiak (Az utóbbiakhoz hasonlót a 15. és 16. képen láthattunk). A minta kétszínű, s a hímző a színekülönbségeket ügyesen használta fel az egyes mintarészletek hangsúlyozására: a fűzér belsejében (a képen sötétebbnek látszó), illetőleg két szára között lévő részletek kék pamutttal, a minta többi része pedig piros keresztöltéssel hímzett.

A 40. képen megint egy Erdélyszerte kedvelt és csaknem valamennyi erdélyi magyar hímzéstípusban fellelhető „kakastaréjos“-nak nevezett mintát mutatunk be; ez a Mezőségről mindeztideig nem volt ismeretes. A minta megköötöttségéből adódik, hogy egyéni változatok vagy helyi sa-
já-

lösságok érvényrejuttatására nemigen van a hímzőnek módja. Mindössze a mintához szervesen nem illeszkedő, firkított csillagidomok, amelyek már más mezősségi hímzésen is előfordultak, minősíthetők talán helyi járuléknak.

A 41. és 42. képen két, Erdélyben ugyancsak általánosan kedvelt és csaknem azonos mintát mutatunk be; ezeknek egyike Vicéből került az EME 1942-i dési vándorgyűlése alkalmából rendezett kiállításra (41. kép), a másik pedig Pujonból jutott az itt ismertetett gyűjteménybe (42. kép). Ez a minta e gyűjteményben több példánnyal szerepel a Mezőségről; fennebb Szépkényerűszentmártonból mutattunk be (21 kép), a továbbiakban pedig Buzáról származó változatát fogjuk ismertetni. A vicei és pujoni példány közt mindössze egyes részletek tekintetében mutatkozik némi eltérés, míg e kettő és a szépkényerűszentmártoni munka közt már valamivel nagyobb a különbség. Nem tudhatjuk, hogy e különbségek időrendiek-e, avagy egyes, szűkebb területre korlátozódó sajátosságok, esetleg egyéni elváltoztatások. Mind a négy, a Mezőségről ismeretes minta mesterkenéltűli. A vicei és a pujoni példány a szépkényerűszentmártoninál apróbb varrású, igen finom munka. E két utóbbinak mérete, arányai csaknem azonosak: a viceinek hossza 62, szélessége 17.5 cm, a pujoni 64×17 cm. Mindannyia piros pamuttal, keresztöltéssel hímzett. — Pujonról ezúttal csak egyetlen hímzést áll módunkban bemutatni, de szükségesnek látjuk megjegyezni, hogy Pujon éppen olyan gazdag és változatos hímzésanyaggal rendelkezhetett, illetőleg rendelkezett legalább is még 1937 táján, mint az itt több darabban szereplő szomszédos községek; ezt a Néprijzi Múzeum gyűjteményében lévő, tőlünk korábban bemutatott³² kilenc pujoni hímzés, meg egyikünk helyszíni tapasztalata is bizonyítja. — Egyébként az itt közölt munkák közül a pujoni változat mintáját a hímzés készítője, egy kb. 70 éves öregasszony „körtis“-nek nevezte.

Palotay Gertrud

Szabó T. Attila

³² L. ehhez idézett közleményünk 40, 41, 51, 53, 54, 55, 57, 59. és 60. ábráját.